

27 ביוני 2021

התמודדות האוכלוסייה הערבית עם משבר הקורונה בשוק העבודה

ניסן אברהם¹

תקציר

משבר הקורונה הוביל לפגיעה משמעותית בשוק העבודה, וביתר שאת בשיעור ההשתתפות בכוח העבודה של האוכלוסייה הערבית. בחברה הערבית ובעיקר בקרב גברים, נרשמה ירידה משמעותית בשיעור התעסוקה בהשוואה לחברה החרדית והיהודית הלא-חרדית. נכון לחודש אפריל 2021, שיעור התעסוקה של הערבים – גברים ונשים – עמד על 36.6% ; נמוך בכ-11.7% לעומת טרום הקורונה.

השפעת המשבר על החברה הערבית לא הייתה הומוגנית. חלק משמעותי מהירידה בשיעור התעסוקה נובע מחזרה איטית לתעסוקה בקרב היוצאים ממעגל התעסוקה בסגר הראשון, בעיקר בקרב ערביי מזרח ירושלים ; נשים, נוצרים ובעלי השכלה אקדמית הן קבוצות שנוטות לשוב למעגל התעסוקה מהר יחסית. והגידול במספר דורשי העבודה הערבים היה בקרב צעירים, במיוחד במזרח ירושלים, אשר מספרם גדל פי 2.4 בהשוואה לצעירים ערבים מהמרכז והצפון ופי 3 בהשוואה לצעירים יהודים.

חסמי שפה והון אנושי נמוך הקיימים בחברה הערבית באו לידי ביטוי ביתר שאת בקרב דורשי עבודה בדואים בדרום ובמזרח ירושלים. הבדואים בדרום הגיעו למשבר כאשר התאפיינו באבטלה כרונית חמורה ; כ-30% מדורשי עבודה באפריל 2021 נמצאו באבטלה כרונית מעל לשנתיים – גבוהה משמעותית מכל קבוצה אחרת. שיעור דורשי העבודה יהודים ונוצרים עם השכלה אקדמית גבוהה משמעותית ביחס למרבית קבוצות האוכלוסייה הערביות. בפרט, בולטים דורשי עבודה בדואים בדרום עם שיעור השכלה אקדמית נמוך במיוחד. בהתאם, דורשי עבודה נוצרים מתאפיינים בעיסוק במשלחי יד בעלי מיומנויות גבוהות בהשוואה לקבוצות הערביות האחרות, בעוד שדורשי עבודה נוצרים ודרוזים התאפיינו במיומנויות דיגיטליות גבוהות לעומת הקבוצות הערביות האחרות. מנגד, דורשי עבודה בדואים (בדרום) ומזרח ירושלים בולטים ברמה נמוכה במיוחד של מיומנויות.

בפרק האחרון בדוח זה, מוצגים מספר המלצות מדיניות הכרחיות לטובת קידום התעסוקתי של בני החברה הערבית.

¹ כלכלן שוק העבודה, יחידת המחקר והמדיניות, סמנכ"ל מחקר ותכנון. תודה לד"ר גל זהר ולד"ר אופיר פינטו מסמנכ"ל מחקר ותכנון בשירות התעסוקה, ולנגיב עמרייה מאגף הכלכלן הראשי במשרד האוצר על הדגשים וההערות.

עיקרים

- **ירידה חדה יחסית בשיעור התעסוקה של החברה הערבית:** בחודש אפריל 2021 נרשמה ירידה של כ-11.7% לעומת טרום הקורונה (חודשי ינואר-פברואר), זאת בהשוואה לירידה של כ-8.4% ו-7.2% בקרב חרדים ויהודים לא-חרדים בהתאמה.
- **הירידה המשמעותית הייתה בעיקר בתעסוקת הגברים הערבים; בעוד שהירידה אצל הנשים הינה דומה ליהודיות (חרדיות ושאינה חרדיות):** ההתאוששות של הגברים הערבים במשבר הקורונה היא איטית לעומת הקבוצות היהודיות. שיעור תעסוקת הגברים הערבים באפריל 2021 נותר נמוך מזה של תחילת 2020 (ינואר-פברואר) בכ-14%; זאת בהשוואה לירידה של כ-11% ו-7% בקרב חרדים ויהודים לא-חרדים בהתאמה. בניגוד לגברים הערבים, באותה התקופה הנשים הערביות חזרו לתעסוקה בקצב גבוה יחסית. שיעור תעסוקת הנשים הערביות נותר נמוך מזה של תחילת 2020 (ינואר-פברואר) בכ-7.4%; הירידה בשיעור התעסוקה נמוכה במעט לעומת חרדיות ויהודיות שאינן חרדיות - 7.7% ו-7.6% בהתאמה.
- **האוכלוסייה הערבית אינה מקשה אחת – קיימת שונות בין תתי הקבוצות בתוך האוכלוסייה הערבית; הנוצרים דומים יחסית ליהודים והם חוזרים לתעסוקה בקצב גבוה:** מספר דורשי עבודה יהודים ונוצרים ערבים אמנם גדל בקצב מהיר יותר לעומת קבוצות האוכלוסייה הערביות האחרות, אך שתי קבוצות אלו מתאפיינות בכישורי עבודה גבוהים יחסית (כישורים דיגיטליים והשכלה אקדמית). כמו כן, קבוצות אלו חוזרות לתעסוקה בקצב גבוה יותר לעומת יתר הקבוצות הערביות האחרות.
- **הערבים שנפלטו ממעגל התעסוקה במהלך הסגר הראשון רושמים חזרה איטית לתעסוקה:** לאחר הסגר הראשון היהודים חזרו לתעסוקה בקצב מהיר יותר לעומת מקביליהם הערבים, והפער בין הקבוצות גדל בחודשים האחרונים. בקרב הערבים, דרוזים ונוצרים מראים חזרה לתעסוקה בקצב מהיר יותר לעומת יתר הקבוצות הערביות (בעיקר מוסלמים), אולם הפערים הצטמצמו בחודשים האחרונים. לעומת זאת, לאורך המשבר מקביליהם ממזרח ירושלים הראו חזרה לתעסוקה בקצב הנמוך ביותר.
- **הקבוצה הבדואית בדרום היא היחידה שעיקר הגידול בדורשי העבודה הגיע מהאשכול חברתי-כלכלי הנמוך (3-1):** בניגוד לקבוצה היהודית וליתר הקבוצות הערביות, הגידול במספר דורשי עבודה בדואים בדרום הגיע בעיקר מגידול בדורשי עבודה מאשכול חברתי-כלכלי נמוך 3-1. דורשי עבודה מאשכול חברתי-כלכלי זה מתאפיינים בהשכלה ובכישורי עבודה נמוכים. לקבוצה זו יש סיכון גבוה יותר להיקלע לאבטלה כרונית ולעבור ממצב של קצבאות אבטלה להבטחת הכנסה שניתנת לזמן ממושך. בכך, בעיות האבטלה המבנית הגבוהה והאבטלה הכרונית שנפוצות ממילא אצל בדואים בדרום במדדים גבוהים יותר לעומת יתר הקבוצות הערביות צפויות אפילו להחריף במידה רבה יותר בהמשך בעקבות הקורונה.
- **עיקר הגידול ביתר דורשי עבודה ערבים הגיע מהאשכול חברתי-כלכלי הבינוני (4-7), בניגוד ליהודים שהגיע מהאשכול הגבוה:** הגידול במספר דורשי עבודה אצל קבוצות ערביות אחרות הגיע בעיקר מאשכול חברתי-כלכלי בינוני 4-7 שנחשפו למשבר בשוק העבודה בצורה חריפה יותר. לעומת זאת, אצל יהודים עיקר הגידול הגיע בעיקר מאשכול חברתי-כלכלי גבוה 8-10.

בולטים במיוחד הם דורשי עבודה צעירים, שככל הנראה מתגוררים אצל הורים, מתאפיינים במעמד סוציו-אקונומי גבוה יחסית.

- **החשיפה הנמוכה של ערביות (למעט נוצריות) לתעסוקה צמצמה את פוטנציאל הפגיעה בהן:**
החשיפה הגבוהה של נשים יהודיות ונוצריות לשוק העבודה המתבטא בשיעור תעסוקה גבוה יחסית הביא לפגיעה גבוהה יותר בזמן סגרים. לעומת זאת, שיעור התעסוקה של נשים במזרח ירושלים, בדואיות בדרום, ערביות מוסלמיות (אחרות) נמוך יחסית. החשיפה המועטה שלהן לשוק עבודה (במיוחד במזרח ירושלים) הביא לכך שהנשים היו פחות פגיעות למדיניות הטיפול של הממשלה בקורונה.
- **נשים חוזרות לתעסוקה בקצב גבוה יחסית לגברים, למעט בדואיות בדרום ומזרח ירושלים:**
נשים יהודיות, דרוזיות, נוצריות וערביות מוסלמיות (אחרות) שבות לתעסוקה בקצב גבוה יותר לעומת מקביליהן הגברים, שנשארים באבטלה ארוכת טווח בהיקפים גבוהים יותר. לעומת זאת, נשים בדואיות בדרום ונשים במזרח ירושלים, המתאפיינות בכישורים דיגיטליים נמוכים במיוחד, חוזרות לתעסוקה בקצב נמוך יחסית.
- **בדומה לכלל האוכלוסייה, עיקר הגידול בדורשי עבודה בכל האוכלוסייה הערבית היה בקרב הצעירים:** שיעור דורשי עבודה צעירים גדל בקצב משמעותי בהשוואה לכל קבוצת גיל אחרת; קבוצת הצעירים עד גיל 34 נהפכה להיות הגדולה ביותר בקרב דורשי עבודה ושיעורה נותר גבוה גם בחודש אפריל 2021 בכל קבוצות האוכלוסייה.
- **הגידול בדורשי עבודה צעירים במזרח ירושלים היה גבוה משמעותית מכל קבוצה אחרת:**
הגידול במספר דורשי העבודה הצעירים עד גיל 34 במזרח ירושלים היה גבוה פי 3 לעומת מקביליהם הצעירים היהודים או פי 2.4 לעומת צעירים ערבים מוסלמים (אחרים), שהם בעיקר ערבי מרכז וצפון הארץ. לאורך כל משבר הקורונה ערבי מזרח ירושלים התאפיינו במספר גבוה במיוחד של דורשי עבודה צעירים (לעומת המספרים הנהוגים טרם הקורונה) ובפער משמעותי בהשוואה לכל קבוצות הערביות האחרות והקבוצה היהודית.
- **למעט הנוצרים, שיעור האקדמאים בקרב דורשי העבודה הערבים הוא נמוך מאוד:** שיעור דורשי עבודה יהודים ונוצרים עם השכלה אקדמית גבוה משמעותית לעומת שאר הקבוצות הערביות. בפרט בולטים דורשי עבודה בדואים בדרום עם שיעור השכלה אקדמית נמוך במיוחד. אלה שהיו בעלי השכלה אקדמית (למעט נוצרים) חזרו לתעסוקה בקצב גבוה יותר.
- **דורשי עבודה בדואים בדרום ומזרח ירושלים הם בעלי כישורים דיגיטליים נמוכים בהשוואה לשאר הקבוצות הערביות (בייחוד אחר הנוצרים והדרוזים):** בהתאם, שיעור דורשי העבודה היהודים עם כישורים דיגיטליים גבוה משמעותית לעומת הערבים. שיעור דורשי עבודה נוצרים ודרוזים עם כישורים דיגיטליים גבוה לעומת הקבוצות הערביות האחרות, ומנגד דורשי עבודה בדואים בדרום ומזרח ירושלים בולטים ברמה נמוכה במיוחד של כישורים דיגיטליים.
- **דורשי עבודה נוצרים ויהודים נוטים להתאפיין במשלחי יד בעלי מיומנויות גבוהות ביחס לקבוצות הערביות האחרות:** משלח היד הנפוץ ביותר אצל דורשי עבודה ערבים (למעט נוצרים) הוא עובדים בלתי-מקצועיים; בעוד שאצל יהודים ונוצרים משלח יד הנפוץ הוא מכירות ושירות.

- **השכלה אקדמית הצליחה להגן מפני פיטורים או יציאה לחל"ת בצורה אפקטיבית יותר בחברה היהודית:** בעוד שבחברה היהודית השכלה אקדמית הצליחה להגן על עובדים בצורה טובה יותר מפני פיטורים או יציאה לחל"ת בזמן הקורונה, בחברה הערבית השכלה זו הצליחה להגן בצורה פחות אפקטיבית. ייתכן כי הפער נובע בגלל הבדלים באיכות ההשכלה האקדמית ובתחומי הלימוד.
- **אבטלה כרונית חמורה בקבוצה הבדואית בדרום:** הקבוצה הבדואית בדרום הגיעה למשבר הקורונה כאשר היא כבר נמצאת באבטלה מבנית גבוהה ובאבטלה כרונית חמורות, כאשר הם נמצאים בשיעורים גבוהים בהבטחת הכנסה; כ-30% מדורשי עבודה בדואים בדרום נמצאו באבטלה כרונית וממושכת מעל לשנתיים – גבוהה דרמטית מכל קבוצה אחרת. למעט הנוצרים גם ביתר הקבוצות הערביות השיעור גבוה.
- **חסמי שפה והון אנושי נמוך בחברה הערבית:** החסמים שעומדים בפני החברה הערבית באו לידי ביטוי ביתר שאת במשבר הקורונה ובפרט בקבוצות הבדואים בדרום ובמזרח ירושלים. חלק גדול מדורשי העבודה שנתקעו מחוץ לשוק העבודה לאורך זמן, כאשר חוסר ידיעת השפה העברית וההון האנושי הנמוך מהווים חסמים מרכזיים לחזרה לתעסוקה.
- **הצורך במענה מותאם לצרכים הייחודיים של האוכלוסייה ותוכניות תעסוקה של השירות:** על מנת להתמודד טוב השלכות הקורונה, יש צורך להגדיל את היצע התוכניות – ותוכניות מותאמות יותר - כדי להגיע ליותר דורשי עבודה ערבים עם ידע נמוך בעברית או בכלל לדורשי עבודה עם כישורי עבודה נמוכים. דגש מיוחד צריך להינתן עבור הקבוצה הבדואית בדרום ומזרח ירושלים. כחלק מכך, מפעילה הממשלה, וכחלק מזה גם שירות התעסוקה, שורה של תוכניות הכשרות הכוללות קורסים בעברית תעסוקתית, תוכניות הכשרה שמטרתן לשפר את ההון האנושי ולאפשר תעסוקה איכותית, ואת תוכנית מעגלי תעסוקה שמטרתה לסייע למובטלים כרוניים להשתלב בשוק העבודה ולמנוע אבטלה ממושכת ותלות בקצבאות.
- **שילוב ערבים בתעסוקה איכותית הינו מנוע צמיחה:** יש חשיבות רבה לשילוב האוכלוסייה הערבית בשוק העבודה ובפרט בתעסוקה איכותית. הציבור הערבי מתקשה להציג שיעור תעסוקה דומה לטרום הקורונה משום שזו אוכלוסייה שמתאפיינת בפריון עבודה ובשכר נמוכים יחסית ובאי-יציבות תעסוקתית. אי-שילובם בתעסוקה איכותית יחזיר את המצב לקודמתו, כאשר פוטנציאל הפגיעה ארוכת הטווח בעקבות משבר בשוק העבודה תמשיך להיות גבוהה יותר. שילוב ערבים בשוק העבודה ובפרט בתעסוקה איכותית תהווה מנוע צמיחה למשק ובכלל תצמצם את התופעות של הפגיעה והכלכלה השחורה הנפוצות ביתר שאת בחברה הערבית.

תוכן

6.....	הקדמה	1.
6.....	תעסוקת ערבים ויהודים בקורונה	2.
8.....	דורשי עבודה ערבים בפילוח קבוצות משנה	3.
10.....	I. התפלגות לפי אשכולות חברתיים-כלכליים	
13.....	II. קבוצות גיל	
16.....	III. השכלה וכישורי עבודה	
19.....	IV. מגדר	
20.....	V. אבטלה ארוכת טווח	
25.....	4. סיכום	
29.....	5. נספח	
31.....	6. רשימת מקורות	

רשימת איורים :

8.....	1 : שיעור השינוי בשיעור התעסוקה בגילאי 15 ומעלה בהשוואה לינואר-פברואר 2020
9.....	2 : מספר דורשי עבודה יהודים וערבים
9.....	3 : מספר דורשי עבודה ערבים לפי קבוצות משנה
10.....	4 : התפלגות דורשי עבודה ערבים לפי קבוצות משנה
11.	5 : שיעור דורשי עבודה יהודים וערבים (לפי קבוצות משנה) באשכול חברתי-כלכלי 1-3
12.	6 : שיעור דורשי עבודה יהודים וערבים (לפי קבוצות משנה) באשכול חברתי-כלכלי 4-7
14.....	7 : שיעור צעירים יהודים וערבים לפי (קבוצות משנה) מתוך דורשי העבודה
15.....	8 : שיעור מבוגרים יהודים וערבים (לפי קבוצות משנה) מתוך דורשי עבודה
16.....	9 : יחס השינוי במספר דורשי עבודה לעומת המצב טרם הקורונה
17.....	10 : שיעור השכלה אקדמית מתוך בעלי דורשי עבודה
19.....	11 : שיעור חסרי כישורים דיגיטליים בסיסיים מתוך דורשי עבודה
20.....	12 : שיעור הנשים מתוך כלל דורשי העבודה לפי קבוצות אוכלוסייה
21.....	13 : יחס השינוי במספר דורשי עבודה באבטלה ארוכת טווח
22.....	14 : שיעור הנשאים באבטלה בקרב נרשמי הסגר הראשון בשירות התעסוקה
23.....	15 : התפלגות מצטברת של דורשי עבודה לפי מספר שבועות אבטלה
24.....	16 : שיעור הנמצאים באבטלה רצופה מטרם משבר הקורונה מתוך דורשי עבודה

1. הקדמה

משבר הקורונה הוביל לעלייה משמעותית במספר דורשי העבודה² בקרב כל קבוצות האוכלוסייה, ומספר דורשי העבודה חצה את רף המיליון איש בחודש אפריל 2020 בעקבות הסגר הראשון. הפגיעה של המשבר בשוק העבודה הייתה שונה על פני קבוצות שונות והתמקדה בעיקר במרווחי שכר נמוך יחסית. לקבוצה הערבית יש ייצוג יתר בקרב מועסקים בעלי שכר נמוך (שירות התעסוקה: דוח לסיכום שנת 2020, 2021), ובנוסף מחקר של משרד האוצר (עמרייה וגבע, 2021) מראה כי כבר מ-2018 נרשמה ירידה משמעותית בכ-5 נקודות אחוז בשיעור התעסוקה של הגברים הערבים, לצד עלייה קלה בשיעור התעסוקה של הנשים הערביות. הירידה בשיעור התעסוקה של הגברים מוסברת בעיקר מהירידה בתעסוקה של צעירים עד גיל 34. לפי החוקרים ההפסד השנתי נטו למשק הנובעת מירידת שיעור תעסוקתם של הגברים הערבים עומד על כ-6 מיליארד ₪ בשנה – 0.4% מהתוצר.

האוכלוסייה הערבית אינה מקשה אחת וקיימים פערים מהותיים בביצועים בשוק העבודה בתוך האוכלוסייה הערבית. דורשי העבודה הערבים מפלחים בדוח זה לפי קבוצות משנה, תוך התמקדות בבדואים בדרום, ערביי מזרח ירושלים, דרוזים, נוצרים וערבים מוסלמים אחרים שכוללת את ערבי מרכז וצפון הארץ. הדוח כולל נתונים, עוד מהתקופה שקדמה מעט לפרוץ קורונה (ינואר 2020) ועד לחודש אפריל 2021 (הנתונים העדכניים ביותר שעומדים לרשותנו). דוח זה משוואה את הקבוצות הערביות לקבוצה היהודית הכוללת יהודים לא-חרדים, חרדים ואחרים³.

הדוח מבוסס על נתונים מנהלים של שירות התעסוקה⁴, תוך התייחסות לנתונים משלימים מסקר כוח אדם שנערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה⁵, אותם אנו מנתחים ברמה חודשית. נתוני שירות התעסוקה מכילים מגוון רחב של משתני רקע על דורשי עבודה הכוללים בין היתר; מגדר; גיל; אורך תקופת האבטלה; אשכול חברתי-כלכלי ברמת האזור; משלח יד; מיומנויות דיגיטליות; השכלה אקדמית ועוד.

2. תעסוקת ערבים ויהודים בקורונה

הביצועים בשוק העבודה של ערבי ישראל טרם הקורונה היו נמוכים למדי. שיעור התעסוקה של האוכלוסייה הערבית מגילאי 15 ומעלה עמד בשנת 2019 על 44.5% בעוד שאצל חרדים השיעור עמד על 52.2% ויהודים לא-חרדים על 68%. שיעור התעסוקה של גברים ערבים עמד על 59.8%, גבוה משמעותית משל גברים חרדים שעמד על 41.3%, אך נמוך משמעותית משל גברים יהודים לא-

² בתקופת הקורונה הוגדר מחדש המונח "מובטל" או "דורש עבודה". עד כה נמנו עם המובטלים או דורשי העבודה רק מי שלא עבדו אבל חיפשו עבודה באופן אקטיבי, ועל כן היו זכאים לקצבאות אבטלה או הבטחת הכנסה (למובטלים כרוניים). הגדרה זו צרה מכדי להקיף את מה שקרה בתקופת הקורונה ובפרט את מודל החל"ת שבמסגרתו רבים מכוח העבודה לא עבדו ועל כן היו זכאים לדמי אבטלה, אך מנגד לא חיפשו עבודה. בעבודה זו אנו כוללים במונח "דורשי עבודה" את אלה שנמצאים באבטלה, מקבלי הבטחת הכנסה ואלה שאינם מועסקים מסיבות הקשורות לקורונה.

³ בעיקר עולי ברית המועצות לשעבר.

⁴ נתוני שירות התעסוקה עוברים הצלבה מול נתוני הביטוח הלאומי.

⁵ המחבר מודה לנגיב עמרייה ולאגף הכלכלן הראשי במשרד האוצר על נתוני התעסוקה של הלמ"ס.

חרדים שעמד על 71.4%. מנגד שיעור התעסוקה של נשים ערביות הוא הנמוך ביותר ועומד על 29.1% לעומת 62% אצל חרדיות ו-64.8% אצל יהודיות לא-חרדיות.

עם כניסת המשק לסגר ראשון מלא ב-14 למרץ עד 18 לאפריל, שיעור התעסוקה של ערבים נפגע משמעותית. לאורך כל השנה ניתן לראות כיצד פתיחת הסגרים הובילה לכך שאצל הגברים, יהודים שאינם חרדים היו הראשונים שהצליחו לשוב לתעסוקה בקצב גבוה, בעוד שגברים חרדים וערבים השתלבו לאט יותר בשוק העבודה. יותר מכך, תהליך ההתאוששות של גברים ערבים איטית למדי לעומת הקבוצות היהודיות. שיעור תעסוקתם של הגברים הערבים ירד בכ-8 נקודות אחוז, מ-54% בתחילת 2020 ל-46% באפריל 2021, אצל יהודים שאינם חרדים השיעור ירד בכ-5 נקודות אחוז מ-69% ל-64%, ואצל חרדים גם כן ירד בכ-5 נקודות אחוז מ-42% ל-37%. שיעור הירידה בשיעור התעסוקה הייתה נמוכה במיוחד אצל הגברים הערבים, עמדה על ירידה בכ-14% לעומת תחילת 2020 (ינואר-פברואר); זאת בהשוואה לירידה של כ-11% ו-7% בקרב חרדים ויהודים בהתאמה.

אומנם שיעור התעסוקה של נשים ערביות ירד משמעותית בעת סגרים, אך בניגוד לגברים הערבים, הן חזרו לתעסוקה בקצב גבוה יחסית. שיעור תעסוקתן של הנשים הערביות ירד בכ-2 נקודות אחוז, מ-29% באפריל 2021 ל-27% בתחילת 2020, אצל יהודיות שאינן חרדיות הירידה נעמדה על כ-5 נקודות אחוז מ-64% ל-59%, ואצל החרדיות גם כן ירד בכ-5 נקודות אחוז מ-63% ל-58%. כמו כן, שיעור הירידה בשיעור תעסוקת הנשים הייתה דומה. אצל הערביות נעמד בכ-7.4%; שיעור שינוי זה נמוך במעט לעומת הקבוצות היהודיות - 7.6% ו-7.7% בהתאמה.

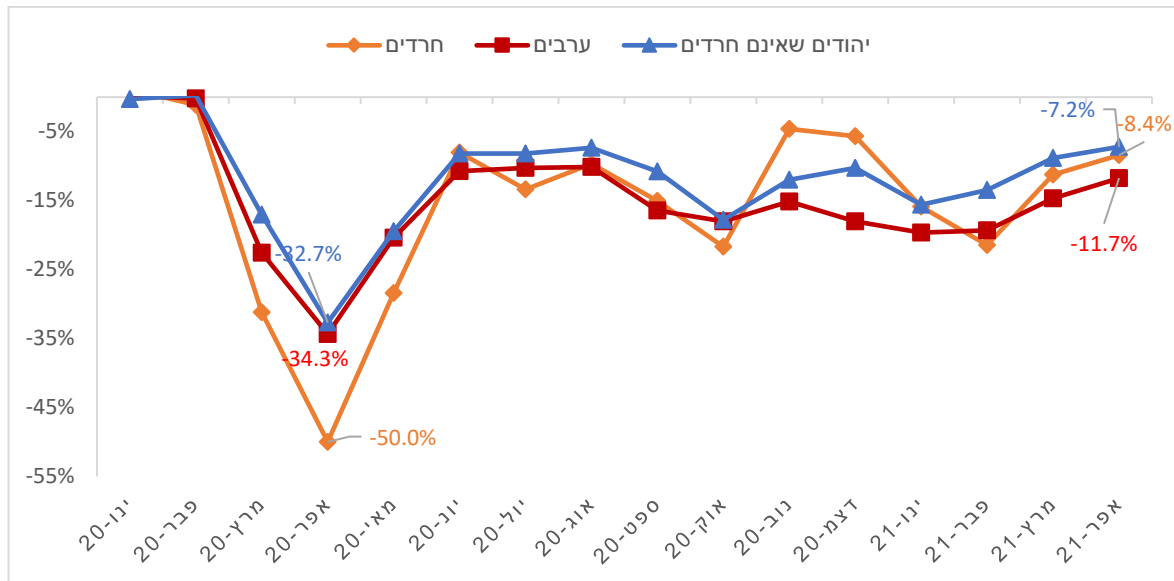
עם זאת, הירידה המתונה יחסית בשיעור תעסוקת נשים ערביות לא פצתה את השתרכות מאחורה של הגברים הערבים יחסית לגברים היהודים. שיעור התעסוקה בחברה הערבית ירד בכ-4.9 נקודות אחוז מ-41.4% בתחילת 2020 ל-36.6% באפריל 2021, בחברה היהודית שאינה חרדית הירידה עמדה על כ-4.8 נקודות אחוז מ-66.5% ל-61.7%, ובחברה החרדית הירידה עמדה על כ-4.4 נקודות אחוז מ-52.9% ל-48.5%.

שיעור השינוי בשיעור התעסוקה בחברה הערבית היה המשמעותי ביותר; שיעור תעסוקת ערבים באפריל 2021 היה נמוך בכ-11.7% לעומת טרום הקורונה (תחילת 2020), זאת בהשוואה לירידה של כ-8.4% ו-7.2% בקרב חרדים ויהודים לא-חרדים.

שירות התעסוקה הישראלי
איתק כדרך אכבוד

תרשים 1: שיעור השינוי בשיעור התעסוקה בגילאי 15 ומעלה בהשוואה לינואר-פברואר 2020

מקור: עיבודים לנתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס

* מועסקים לא כולל עובדים בחלי"ת

3. דורשי עבודה ערבים בפילוח קבוצות משנה

הירידה המשמעותית בשיעור התעסוקה של ערבים דורש ניתוח מעמיק יותר לגבי מי אותן קבוצות ערביות שמתקשות לצמצם את הפערים ונתוני רקע על דורשי העבודה השונים בין הקבוצות הערביות. בחלק זה של הפרק, אנו מפלחים את דורשי העבודה הערבים לפי קבוצות משנה.

קבוצות המשנה הערביות שמציגות את הביצועים הנמוכים ביותר הן ערבי מזרח ירושלים ובדואים. השילוב של שתי קבוצות בשוק עבודה אלה נמוך בהשוואה ליתר ערבי ישראל. הן בולטות במיוחד בשיעור תעסוקה נמוך ביחס ליתר ערבי ישראל, הן בתעסוקת גברים והן של נשים. יתר על כן, גם שכרם של הגברים והנשים של ערבים ממזרח ירושלים ובדואים נמוך משמעותית לעומת יתר ערבי ישראל (ראו למשל; משרד האוצר 2018).

כמו כן, יש הבדלים ניכרים בין בדואים בצפון הארץ שמראים השתלבות גבוהה יותר בשוק העבודה לעומת בדואים בדרום הארץ שמציגים ביצועים נמוכים ביותר. מסיבה זו, בעבודה זו אנו בוחנים את הקבוצה הבדואית בדרום הארץ, ואילו הקבוצה הבדואית בצפון הארץ נמצאת בקבוצה 'ערבים מוסלמים (אחרים)' שלוקחת בחשבון מוסלמים בצפון ובמרכז הארץ. יחד עם זאת, אנו מפלחים את דורשי העבודה הערבים לערבי מזרח ירושלים, לדרוזים ולנוצרים ערבים, תוך השוואה גם ליהודים (הכוללים יהודים שאינם חרדים, חרדים ואחרים). פרק זה מתבסס על נתונים מנהליים של שירות התעסוקה על דורשי העבודה.

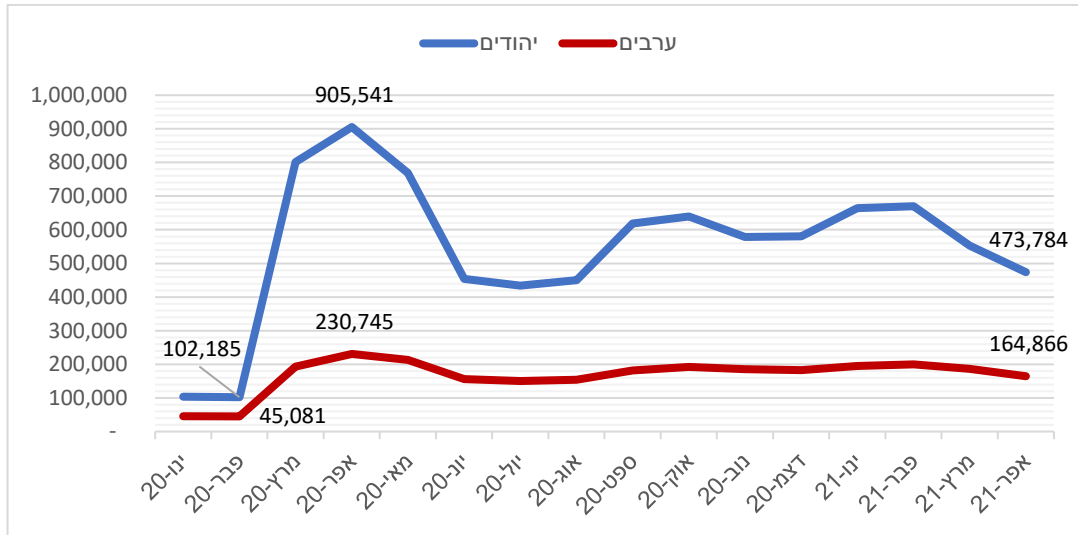
בעקבות הסגר הראשון במרץ-אפריל 2020, מספר דורשי עבודה יהודים זינק כמעט פי 9, מ-102 אלף איש בפברואר 2020 ל-905 אלף איש באפריל. אצל הערבים המספר זינק פי 5, מ-45 אלף איש בפברואר ל-230.7 אלף איש. יתר על כן, יהודים נטו להיות חשופים יותר למדיניות הממשלה

שירות התעסוקה הישראלי
איתך כדרך אכיזה

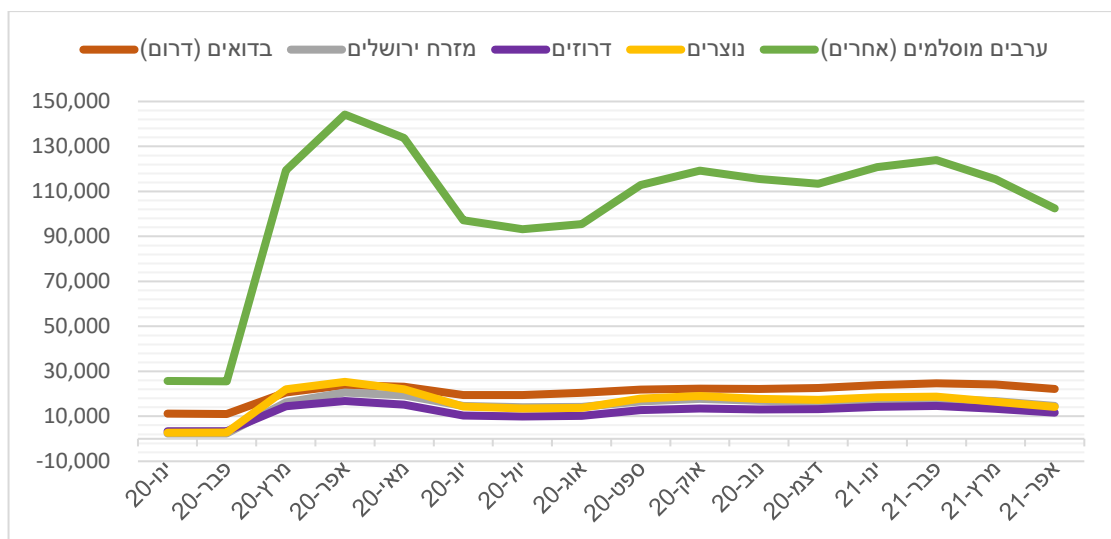
בטיפול בקורונה, כאשר עברו למצב של אי-תעסוקה בשיעור גבוה בזמן סגרים, ובמקביל חזרו לתעסוקה בהיקפים גדולים לאחר היציאה מסגר. אומנם ערבים נכנסו למצב של אי-תעסוקה בהיקפים נמוכים יחסית בסגר הראשון, אך שבו לתעסוקה בקצב נמוך מאוד לאחר היציאה ממנו.

תרשים 2: מספר דורשי עבודה יהודים וערבים

בעקבות הסגר הראשון במרץ-אפריל 2020, מספר דורשי עבודה (המספרים באלפי אנשים) ערבים מוסלמים (אחרים) זינק מ-25.6 ל-144.1. ביתר קבוצות האוכלוסייה הערביות זינק מספר דורשי עבודה, מ-11 בדואים בדרום ל-23.9; מ-2.8 נוצרים ל-25.3; מ-3.4 דרוזים ל-16.8 ומ-2.4 דורשי עבודה ממזרח ירושלים ל-20.6. על אף שיש ייצוג יתר לחברה הערבית במספר דורשי העבודה בשירות התעסוקה, אלה מספרים שהשירות לא הכיר לפני כן.

תרשים 3: מספר דורשי עבודה ערבים לפי קבוצות משנה

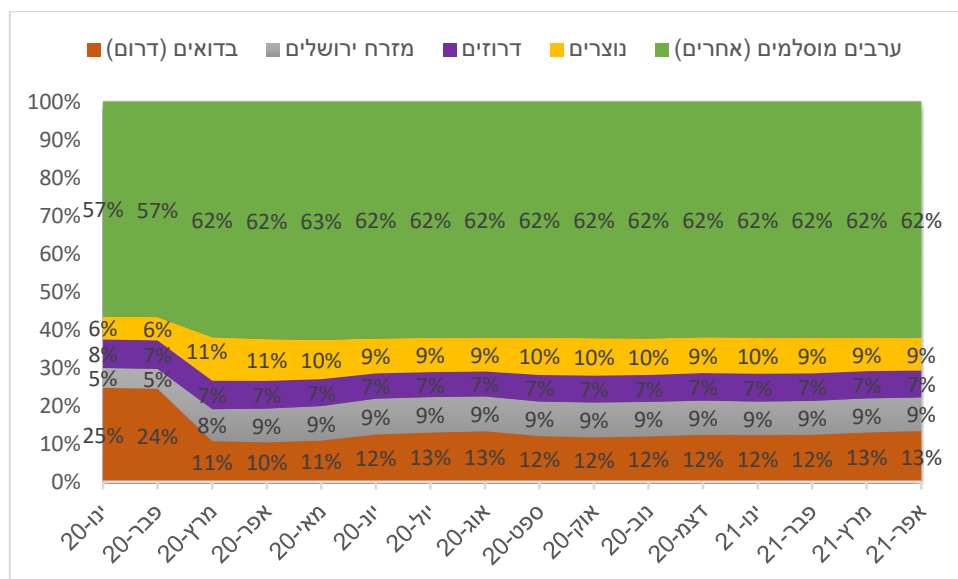
משבר הקורונה הביא לשינוי בתמהיל דורשי העבודה הערבים. טרם המשבר כ-57% מדורשי העבודה הערבים היו ערבים מוסלמים (אחרים), 24% בדואים בדרום, 7% דרוזים, 6% נוצרים ו-

5% מזרח ירושלים. אולם בעקבות המשבר החלה עלייה חדה יחסית במספר דורשי עבודה בעיקר בקרב הקבוצה של מוסלמים (אחרים), ערבי מזרח ירושלים ונוצרים.

שיעור דורשי עבודה ערבים מוסלמים (אחרים) בקרב כלל דורשי עבודה גדל בכ-5 נקודות אחוז ל-62% מחודש פברואר עד אפריל 2020, ונותר יציב עד אפריל 2021. במקביל, שיעור דורשי עבודה ממזרח ירושלים גדל בכ-4 נקודות אחוז ל-9% וגם הוא נותר יציב לאורך המשבר. **החזרה לתעסוקה בקרב דורשי העבודה ערבים מוסלמים (אחרים) וערבים ממזרח ירושלים היא איטית יחסית. לעומת זאת התמונה אצל הנוצרים שונה, אומנם הכניסה לסגר הראשון הביא לגידול משמעותי בשיעור דורשי עבודה נוצרים בכ-5 נקודות אחוז ל-11%, אך נוצרים מתאפיינים בכישורי עבודה גבוהים יחסית ושבים לתעסוקה בשיעור גבוה יותר מכל קבוצה ערבית אחרת.**

מנגד, הגידול במספר דורשי עבודה דרוזים לא הוביל לגידול בשיעורם בהשוואה לדורשי עבודה ערבים. בנוסף, שיעור דורשי עבודה בדואים בדרום צנח בכ-13 נקודות אחוז ל-11%. אומנם, קבוצה זו נפגעה פחות מאשר יתר הקבוצות הערביות בזמן סגרים, אך **אצל בדואים בדרום נרשמת חזרה איטית במיוחד לתעסוקה**, כאשר שיעור דורשי עבודה שלה גדל יחסית ועמד על 13% בחודש אפריל 2021 לעומת 12% בחודש פברואר 2020.

תרשים 4: התפלגות דורשי עבודה ערבים לפי קבוצות משנה

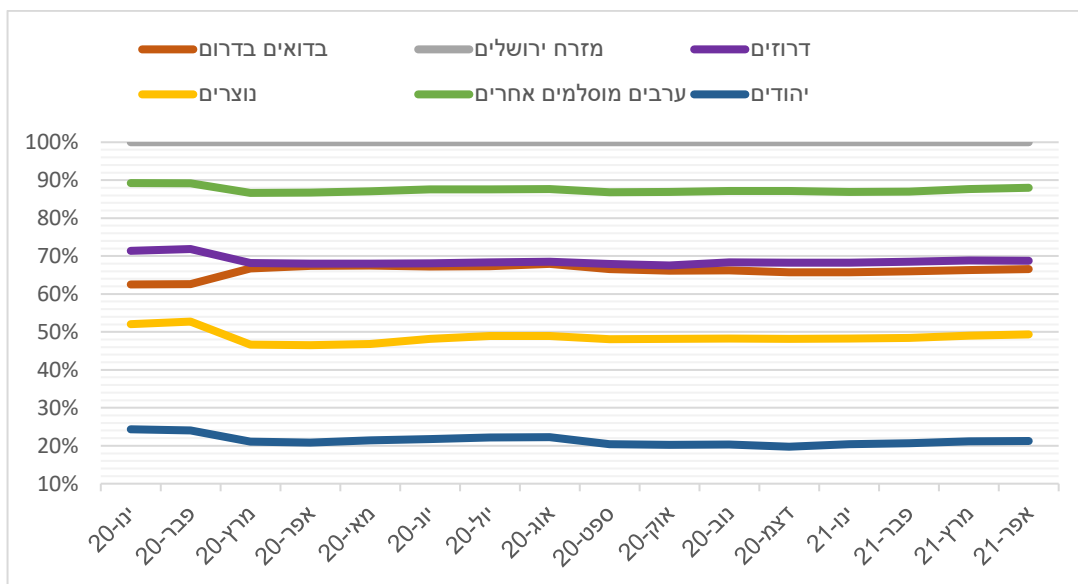

1. התפלגות לפי אשכולות חברתיים-כלכליים

קיימת שונות גבוהה בין דורשי עבודה יהודים לערבים, ובין קבוצות האוכלוסייה הערביות. לשירות התעסוקה יש יכולת לזהות את האזור הסטטיסטי של מקום המגורים של דורשי העבודה. פילוח ברמת האזור מאפשר לחלק כל יישוב לכמות גדולה של אזורים סטטיסטיים של אשכולות חברתיים-כלכליים, בניגוד לפילוח ברמת היישוב שמחלק את כל היישוב לאזור אשכול חברתי אחד בלבד. מכאן ניתוח ברמת האזור מאפשר לנו לראות תמונה רחבה ומדויקת לגבי מקום המגורים של דורשי העבודה, בניגוד לניתוח ברמת היישוב.

אשכול חברתי-כלכלי 1 עד 3 הם אזורים שנמצאים בפריפריה החברתית-כלכלית של ישראל. באזורים אלה כישורי העבודה נמוכים יחסית ובהתאם רמת ההכנסות נמוכה משמעותית. פילוח הנתונים של דורשי העבודה מראה כי באפריל 2021 כל דורשי העבודה במזרח ירושלים (100%) מגיעים מאשכול חברתי-כלכלי נמוך, בקבוצה ערבים מוסלמים (אחרים) השיעור עמד על 88%, 69% מדורשי העבודה הדרושים מגיעים מהאשכולות הנמוכים, אצל בדואים בדרום השיעור עמד על 67%, אצל דורשי עבודה הנוצרים השיעור הוא הנמוך ביותר לעומת יתר הקבוצות הערביות ועמד על 49%, ואצל היהודים השיעור נמוך דרמטית ועמד על 21%.

תרשים 5: שיעור מתוך דורשי עבודה יהודים וערבים (לפי קבוצות משנה) המשתייכים לאשכול חברתי-כלכלי 1-3

בחינה של אשכול חברתי-כלכלי בינוני מ-4 עד 7 מגלה כי 46% מדורשי העבודה הנוצרים באפריל 2021 מתגוררים באשכול זה והיתר כ-5% בלבד באשכול גבוה (8 ומעלה). למעשה, רוב דורשי העבודה הנוצרים מתגוררים באשכול חברתי-כלכלי גבוה יותר לעומת יתר דורשי העבודה הערבים.

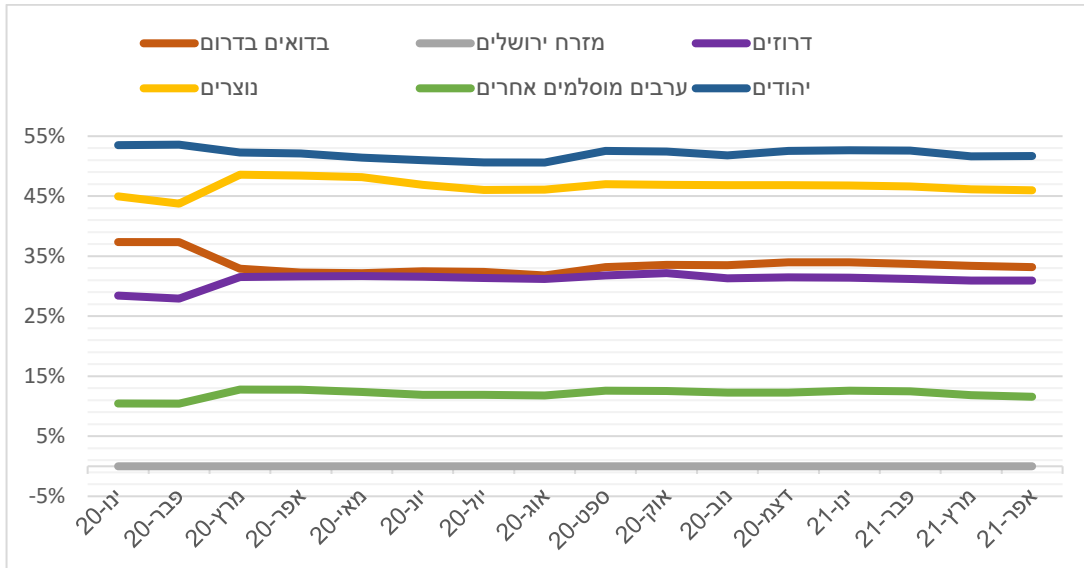
באופן דומה, 33% מדורשי עבודה בדואים בדרום מתגוררים באשכול חברתי-כלכלי בינוני ורק מעט מאוד באשכול חברתי גבוה, כ-0.2% בלבד. כ-31% מדורשי עבודה דרוזים מתגוררים באשכול חברתי בינוני-חברתי בינוני ו-0.3% בלבד באשכול חברתי גבוה. אצל ערבים מוסלמים (אחרים) השיעור עומד על 12% באשכול בינוני ו-0.5% באשכול גבוה.

לעומת הקבוצות הערביות, מצבם הכלכלי של דורשי עבודה יהודים טוב באופן ניכר לעומת ערבים. רובם מתגוררים באשכול בינוני, שיעור שעומד על 52%, ו-27% באשכול חברתי-כלכלי גבוה.

שירות התעסוקה הישראלי
איתק כדרך אכזזה

תרשים 6: שיעור מתוך דורשי עבודה יהודים וערבים (לפי קבוצות משנה) המשתייכים לאשכול חברתי-כלכלי 4-7

לאורך כל המשבר ניתן לראות שינוי בתמהיל האוכלוסייה בתוך כל אחת מהקבוצות. בקרב דורשי עבודה דרוזים, נוצרים וערבים מוסלמים (אחרים) ניתן לראות כי עיקר דורשי העבודה החדשים הגיעו מאשכול חברתי-כלכלי בינוני 4-7 בעקבות משבר הקורונה. לעומת זאת, בקרב דורשי עבודה במזרח ירושלים לא היה שינוי כי עוד לפני המשבר 100% מהם התגוררו באשכול נמוך 1-3.

לעומת זאת, בקרב דורשי עבודה בדואים בדרום הייתה מגמה שונה כאשר עיקר דורשי העבודה החדשים הגיעו מאשכול חברתי-כלכלי נמוך. כאמור, באזורים אלה דורשי עבודה נוטים להתאפיין ברמת הכנסה וכישורי עבודה נמוכים יחסית, ועל כן אוכלוסייה זו נמצאת בסיכון גבוה יחסית לעבור מקצבאות אבטלה להבטחת הכנסה שניתנת לזמן ממושך. בקרב יהודים המגמה הייתה הפוכה; כאשר הגידול במספר דורשי עבודה הגיע בעיקר מאשכול חברתי-כלכלי גבוה 8 ומעלה, בפרט דורשי עבודה צעירים שמתגוררים אצל הוריהם שמתאפיינים במעמד סוציו-אקונומי גבוה יחסית.

ההבדל הניכר בין קבוצות בולט לפי פילוח משלחי היד של דורשי עבודה (לפירוט ראו בנספח). משלח היד הנפוץ ביותר בקרב דורשי עבודה ערבים (למעט נוצרים) הוא עובדים בלתי מקצועיים; טרום הקורונה 37% מדורשי עבודה בדואים בדרום היו עם משלח יד זה, 28% מתוך דורשי עבודה ערבים במזרח ירושלים או דרוזים, ו-30% מתוך דורשי עבודה ערבים מוסלמים (אחרים). גם לאורך המשבר משלח יד של עובדים בלתי מקצועיים היה דומיננטי בקרב דורשי עבודה ערבים (למעט נוצרים). משלח יד זה כולל עובדי ניקיון ועוזרים בבתי פרטיים, בתי מלון ומשרדים, עוזרים בהכנת מזון, פועלים בלתי מקצועיים בהובלה ובאחסון, פועלים בלתי מקצועיים בתעשייה ועוד. לעומת זאת, משלח יד הנפוץ אצל יהודים ונוצרים היה עובדי מכירות ושירות, שיעור דורשי עבודה שעבדו במשלח יד זה עמד על 21% לכל קבוצה. משלח יד זה כולל מוכרים בחנויות, מטפלים בילדים וסייעים למורים, מלצרים ומוזגי משקאות, עובדים בשירותי אבטחה וכדומה.

שירות התעסוקה הישראלי איתך כדרך אכבודה

משלח יד שהיה רגיש במיוחד למדיניות הטיפול בקורונה הוא עובדי מכירות ושירותים שנכנסו למצב של אבטלה בעקבות סגרים ושבנו במהירות יחסית לתעסוקה ביציאה מהם. בכל קבוצות האוכלוסייה, למעט מזרח ירושלים, היה גידול יחסי בשיעור דורשי עבודה בעלי משלח יד זה וירידה משמעותית לאחר היציאה מהסגר. אולם למרות היציאה מהסגר השלישי, גם בחודש אפריל 2021 יש ייצוג יתר לדורשי עבודה בעלי משלח יד של עובדי מכירות ושירותים.

II. קבוצות גיל

קיימים פערים ניכרים בהתפלגות הגילאים של דורשי העבודה בין החברה היהודית לערבית ובין קבוצות האוכלוסייה השונות בתוך החברה הערבית. טרום הקורונה שיעור דורשי העבודה יהודים צעירים היה הנמוך ביותר לעומת קבוצות הגיל המבוגרות יותר – כ-28% מדורשי עבודה יהודים היו צעירים עד גיל 34. נתון זה עקבי גם עם קבוצות האוכלוסייה הערביות – 12% מדורשי עבודה במזרח ירושלים היו צעירים, 19% בקרב ערבים מוסלמים (אחרים), 24% בקרב נוצרים, 26% אצל דרוזים ו-28% אצל בדואים בדרום.

עם פרוץ משבר הקורונה בחודש מרץ 2020 ניתן לזהות מגמה ברורה ומשמעותית – שיעור הצעירים זינק וקבוצת הצעירים נהפכה להיות הגדולה ביותר מבין דורשי העבודה ושיעורה נותר גבוה לאורך המשבר בכל קבוצות האוכלוסייה. יש לכך מספר סיבות מרכזיות:

ראשית, תעסוקת צעירים נוטה להתאפיין בפריון עבודה ובשכר נמוך יחסית, באי-יציבות תעסוקתית כולל עבודות זמניות וכן בניסיון תעסוקתי מועט אשר באים לידי ביטוי ביתר שאת במשבר הקורונה, כאשר הענפים שצעירים נטו לעסוק בהם כגון תיירות, מסעדות, אירועים, פנאי וכדומה נסגרו בעקבות מגבלות הקורונה שהקשו על ענפים אלה לפעול כזמן שגרה. מכאן, הקבוצות הצעירות היו רגישות יותר למדיניות הטיפול של הממשלה בנגיף הקורונה.

שנית, משבר הקורונה הביא לשינויים בתנאי הזכויות לקצבת אבטלה. תקופת אכשרה לקבלת קצבת אבטלה ירדה מ-12 חודשים ל-6 חודשים והארכת תקופת הזכויות לדמי אבטלה עד יוני 2021 העלתה את שיעורי דורשי בקרב קבוצות גיל צעירות.

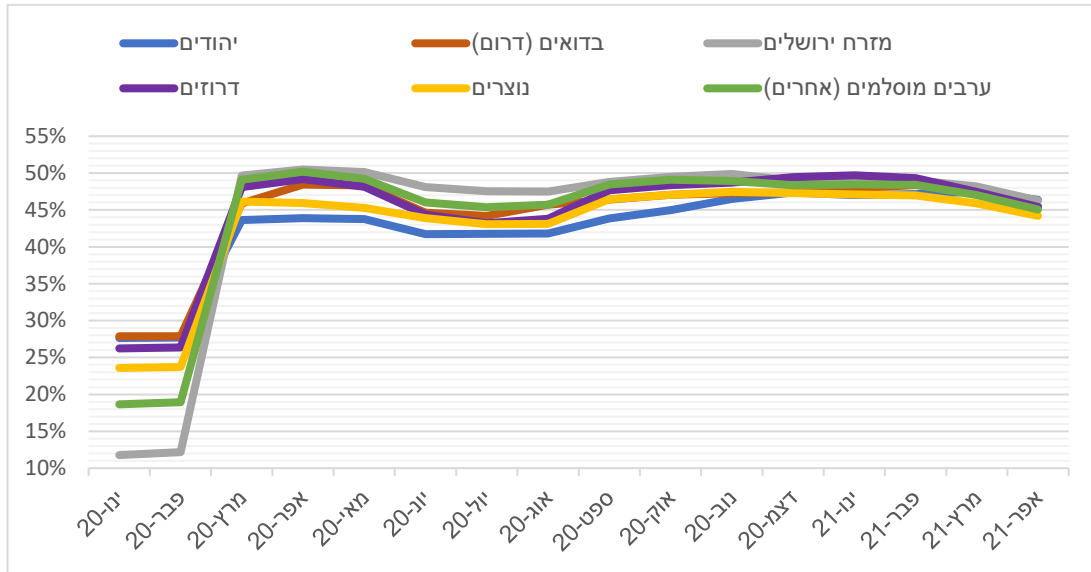
שלישית, שיעור התחלופה (דמי אבטלה כאחוז מהשכר האחרון) גבוה יחסית בקרב הקבוצות הצעירות, שמתאפיינות בהכנסה נמוכה יחסית. זה ייצר תמריץ שלילי לשוב לתעסוקה במיוחד כאשר הבטחת הזכויות לדמי אבטלה הייתה ארוכה עד יוני 2021.

הגורמים המציינים לעיל, דכאו את החזרה לתעסוקה בקרב הקבוצה הצעירה שרבים ממנה העדיפו להתנתק לפרק זמן ממושך משוק העבודה. מכאן החזרה לתעסוקה אצל הקבוצה הצעירה היא האיטית ביותר לעומת הקבוצות המבוגרות יחסית, גם לאחר פתיחת המשק כולל הענפים שצעירים נוטים לעסוק בהם בשיעור גובה והסרת מגבלות הקורונה.

שירות התעסוקה הישראלי
איתק כדרך אֶכְבוּדָה

תרשים 7: שיעור צעירים עד גיל 34 מתוך דורשי העבודה יהודים וערבים (לפי קבוצות משנה)

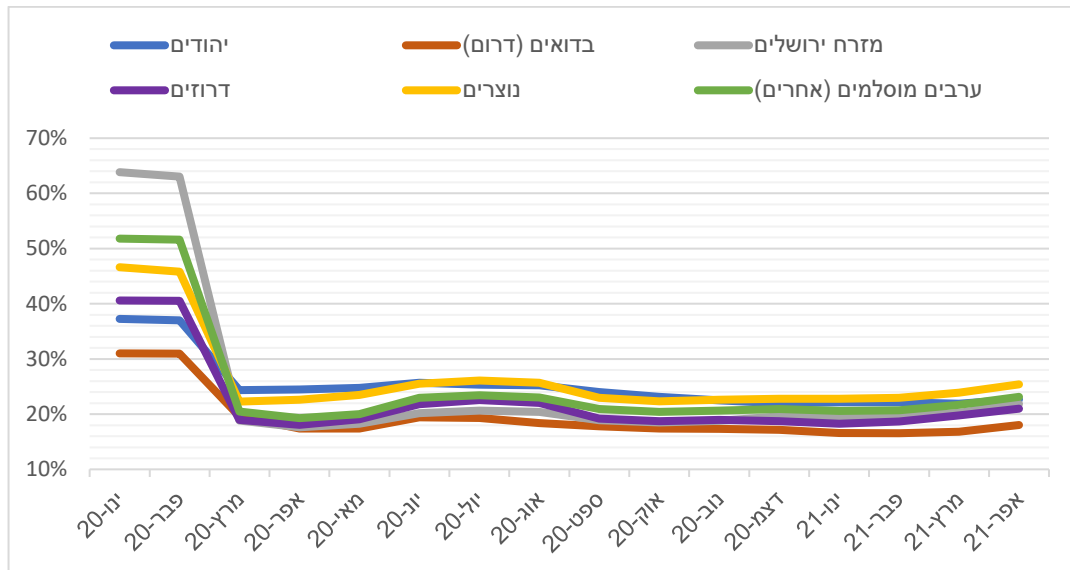

בקרב דורשי עבודה בגילאי 35 עד 50 היו הבדלים ניכרים במגמות בין קבוצות האוכלוסייה השונות לאחר פרוץ המשבר בסגר הראשון בחודשי מרץ-אפריל. בעוד שאצל דורשי עבודה במזרח ירושלים וערבים מוסלמים (אחרים) היה גידול משמעותי יותר, בקבוצת היהודים והבדואים בדרום היה קיטון יחסי. אצל דורשי עבודה דרוזים ונוצרים שיעור קבוצת גיל זו (מתוך אותה קבוצת אוכלוסייה) שמר על יציבות לאורך רוב המשבר.

טרום הקורונה מאפיין שהיה בולט אצל חלק ניכר מדורשי עבודה בכל קבוצת אוכלוסייה הוא הגיל המבוגר. למעשה, מלבד בדואים בדרום, דורשי עבודה בגילאי 51 ומעלה היו קבוצת הגיל הגדולה ביותר בכל קבוצות האוכלוסייה. מעל למחצית מדורשי העבודה במזרח ירושלים וערבים מוסלמים (אחרים) היו מבוגרים - שיעור דורשי העבודה המבוגרים עמד על 63% ו-52% בהתאמה. בקבוצה הנוצרית שיעור דורשי עבודה מבוגרים עמד על 46%, 41% אצל דרוזים, 37% אצל יהודים ו-31% אצל בדואים בדרום.

הגידול המשמעותי במספר דורשי עבודה צעירים בא על חשבון ירידה יחסית בשיעור של דורשי עבודה מבוגרים בכל קבוצות האוכלוסייה. שיעורם של דורשי עבודה מבוגרים נותר יציב לאורך המשבר ואף גדל בחודשים האחרונים בכל קבוצות האוכלוסייה משום שקבוצה זו חוזרת לתעסוקה בקצב נמוך יחסית.

תרשים 8: שיעור מבוגרים מגיל 51 ומעלה מתוך דורשי עבודה יהודים וערבים (לפי קבוצות משנה)

תרשים 9 בוחן את יחס השינוי במספר דורשי עבודה, לעומת חודש פברואר – ערב משבר הקורונה. תרשים זה מאפשר לנו לזהות את הגידול במספר דורשי העבודה כתוצאה ממשבר הקורונה לפי קבוצות גיל בפילוח קבוצות אוכלוסייה.

מספר דורשי העבודה הצעירים עד גיל 34 זינק במזרח ירושלים לעומת כל קבוצת אוכלוסייה אחרת – בחודש אפריל 2021 יחס השינוי במספר דורשי העבודה במזרח ירושלים עמד על פי 23 לעומת פברואר 2020. למעשה, יחס השינוי במספר דורשי העבודה הצעירים עד גיל 34 במזרח ירושלים היה גבוה פי 3 לעומת מקביליהם הצעירים היהודים או פי 2.4 לעומת צעירים ערבים מוסלמים (אחרים), שהם בעיקר ערבי מרכז וצפון הארץ. לאורך כל משבר הקורונה ערבי מזרח ירושלים התאפיינו במספר גבוה במיוחד של דורשי עבודה צעירים (לעומת המספרים הנהוגים טרם הקורונה) ובפער משמעותי בהשוואה לכל קבוצות הערביות האחרות והקבוצה היהודית.

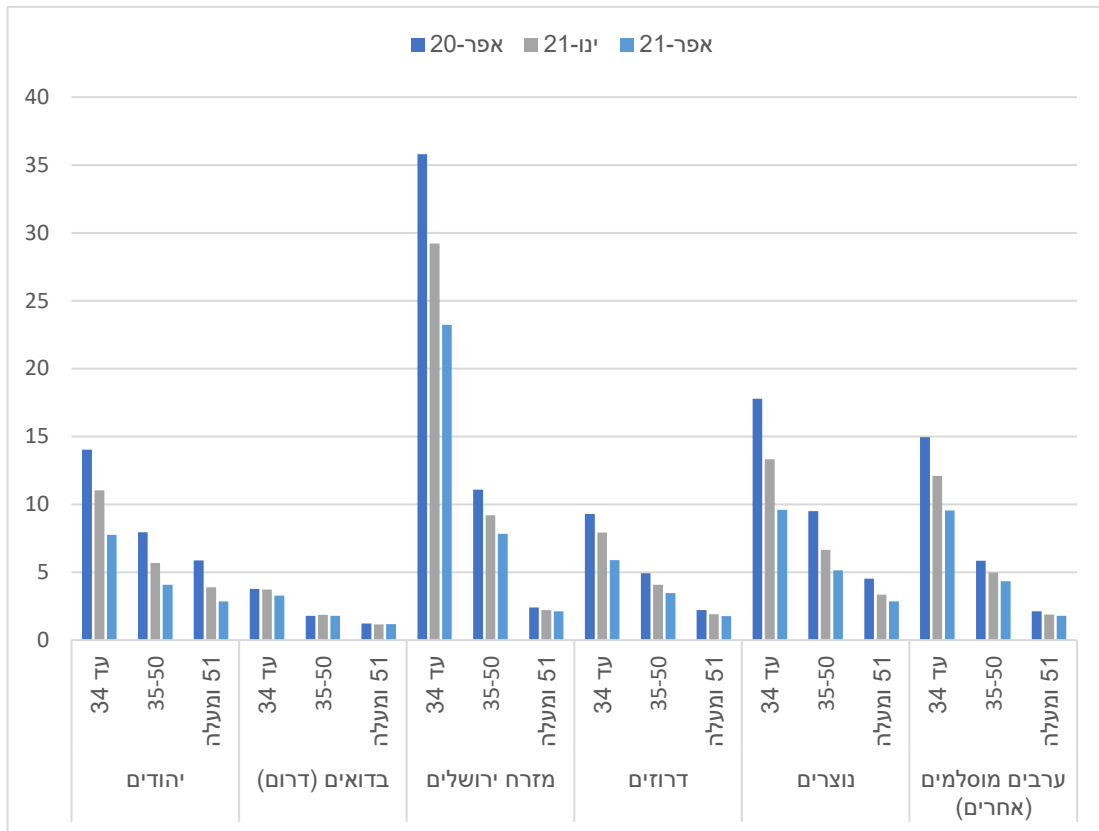
יחס השינוי במספר דורשי עבודה בדואים בדרום היה הנמוך ביותר לעומת יתר הקבוצות הערביות או בהשוואה לקבוצה היהודית. נתון זה עקבי לכל קבוצות הגיל. אולם, קבוצה זו מתאפיינת מראש באבטלה מבנית גבוהה וחמורה, בתעסוקה נמוכה ומניתוק ממושך משוק העבודה. על פניו נראה כי ההשפעה על הקבוצה הבדואית בדרום נמוכה, אך כפי שנראה בהמשך, זו הקבוצה שמתאפיינת בצורה מובהקת יותר מכל קבוצה אחרת באבטלה ממושכת וקשה, עוד טרם הקורונה.

עיקר הירידה במספר דורשי עבודה במזרח ירושלים לאחר הסגר הראשון הייתה אצל הקבוצות הצעירות, אך עדיין יחס השינוי במספר דורשי עבודה צעירים באפריל 2021 נותר גבוה מאוד בהשוואה ליתר קבוצות האוכלוסייה. גם ביתר הקבוצות הערביות עיקר הירידה במספר דורשי עבודה לאחר הסגר הראשון הייתה אצל הקבוצות הצעירות יותר. אולם שיעורם של דורשי עבודה צעירים נותר גבוה מאוד בהשוואה לטרם הקורונה.

שירות התעסוקה הישראלי
איתק כדרך אכבוד

תרשים 9: יחס השינוי במספר דורשי עבודה לעומת המצב טרם הקורונה (חודש בסיס - פברואר 2020)

III. השכלה וכישורי עבודה

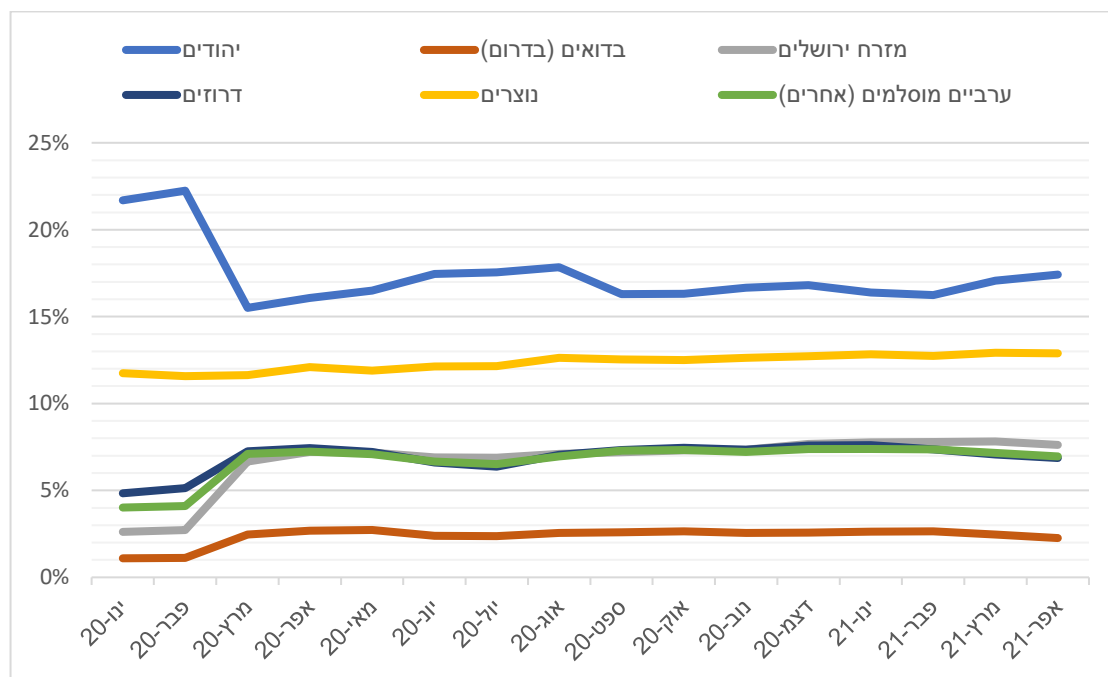
משבר הקורונה פגע בשוק העבודה בנקודת שיא של מחזור העסקים, שבה הביצועים בשוק העבודה היו טובים מאוד. למעשה, ערב המשבר שיעור האבטלה היה בשפל. המשק היה מצוי באבטלה חיכוכית הנובעת משינויים בשוק הגורמים למעבר של עובדים מתחום אחד למשנהו ובין היתר מאבטלה זמנית של צעירים הנכנסים לראשונה לשוק העבודה. ערב המשבר כ-22% מדורשי עבודה יהודים היו עם השכלה אקדמית. חלק ניכר מהם היו צעירים בוגרי תארים טריים שנכנסים לראשונה לעבודה מקצועית שנשארו במצב של אבטלה זמנית לפרק זמן קצר בלבד. עם תחילת משבר הקורונה והסגר הראשון עיקר דורשי העבודה החדשים מהחברה היהודית היו בעלי השכלה נמוכה יחסית, דבר אשר הקטין את שיעור בעלי ההשכלה אקדמית מתוך דורשי עבודה יהודים.

בחברה הערבית שיעור דורשי העבודה עם השכלה אקדמית נמוך באופן משמעותי לעומת החברה היהודית. המגמה בחברה הערבית הייתה שונה. בכל הקבוצות הערביות היה גידול בשיעור בעלי ההשכלה אקדמית מתוך דורשי עבודה (לפי אותה קבוצת משנה) בעקבות הקורונה, עם כי בקרב דורשי עבודה נוצרים העלייה הייתה מתונה. **בעוד שבחברה היהודית השכלה אקדמית הצליחה להגן על עובדים בצורה טובה יותר מפני פיטורים או יציאה לחל"ת בזמן הקורונה, בחברה הערבית**

השכלה זו הצליחה להגן בצורה פחות אפקטיבית.⁶ ערבים נוטים ללמוד במוסדות ותחומי לימוד עם תשואה במונחי שכר נמוכה יחסית ליהודים (קריל ועמרייה, 2019). ייתכן כי הפער נובע בגלל הבדלים באיכות ההשכלה האקדמית ובתחומי הלימוד.

לאחר סיום הסגר השלישי ועם פתיחת המשק ניתן להבחין במגמות שונות בין קבוצות האוכלוסייה. בקבוצות הבדואים בדרום, מזרח ירושלים, דרוזים וערבים מוסלמים (אחרים) יש ירידה בשיעור דורשי עבודה עם השכלה אקדמית. מגמה זו מצביעה על כך שדורשי עבודה ערבים (למעט נוצרים) בעלי השכלה אקדמית חוזרים לתעסוקה בקצב גבוה יותר לעומת בעלי השכלה נמוכה יותר. ייתכן כי חלקם התקשו למצוא תעסוקה במקצוע שלמדו ונמצאים כעת במצב של תת תעסוקה. לעומת זאת, בקבוצות של יהודים ונוצרים שנחשבות לקבוצות בעלות כישורי עבודה גבוהים יותר חלה עלייה מתונה יחסית בשיעור דורשי עבודה עם השכלה אקדמית. התמהיל אצל דורשי עבודה יהודים מתחיל לחזור בקצב איטי לקדמותו עם פתיחת המשק כולל בענפי כלכלה שבהם יש ייצוג יתר לעובדים עם השכלה נמוכה יותר, שהייתה לה גם השפעה על דורשי עבודה נוצרים.

תרשים 10: שיעור השכלה אקדמית מתוך בעלי דורשי עבודה

לאחרונה שירות התעסוקה יצא בפרויקט רחב כדי לבחון את היכולת של דורשי העבודה על סמך זיהוי המיומנויות של דורשי העבודה, באופן שיאפשר לזהות את קהלי היעד באופן טוב יותר ובכך לתת לדורשי העבודה את הכלים המתאימים ביותר עבורם. לשם כך, שירות התעסוקה חבר

⁶ יש לציין כי במחקר משותף שלנו עם המכון הישראלי לדמוקרטיה (יקיר, זהר, קנת-פורטל, גורדון ואברהם, 2021) נמצא כי שיעורי היציאה משוק העבודה בזמן הקורונה של שכירים (שהיו מועסקים בשנת 2019) גבוהים יותר בקרב עובדים ללא השכלה אקדמית. יצוין כי הבדיקה במחקר זה שונה; למשל במחקר זה נלקחו בחשבון מובטלים כרוניים שנותקו משוק העבודה לפרק זמן ממושך ושלא עבדו גם בשנת 2019 (לדוגמה מקבלי הבטחת הכנסה).

לפרויקט ארוך טווח של האיחוד האירופאי – מערכת 'המיומנויות, כישורים, הכשרות ומקצועות' (ESCO), שמאפשר לזהות את המיומנויות של כלל דורשי העבודה לפי משלחי היד.

מערכת המיומנויות של האיחוד האירופאי (ESCO) מאפשרת לזהות את הנרשמים לשירות התעסוקה לפי רמת המיומנויות שלהם, תוך חיבור להגדרות בינלאומיות מקובלות. על בסיס נתונים אלו, שירות התעסוקה מזהה את מגוון המיומנויות של דורשי העבודה, כולל זיהוי של מיומנויות דיגיטליות ומגוון רחב של מיומנויות. מיומנויות בסיסיות אלה מרחיבות עבור דורש העבודה את מגוון ואת היצע העבודות הפרוסות לפניו, ואף מאפשר לו לעבור למקצוע אחר במידה ומשלח היד שבו מועסק נפגע בעקבות המשבר.

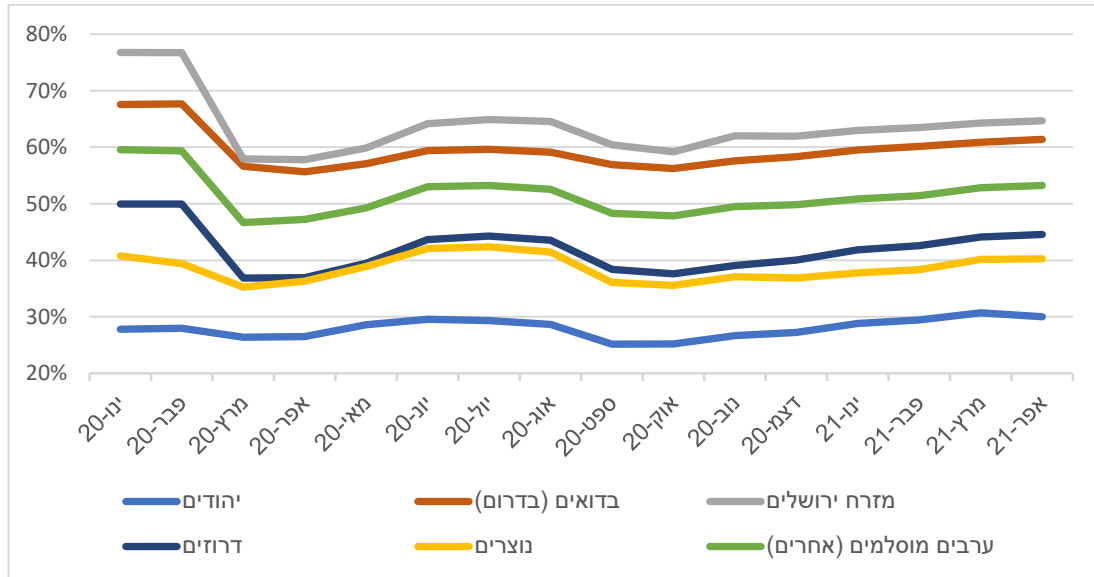
אחת מהמיומנויות הבסיסיות והדרושות ביותר בשוק עבודה מודרני שמאפשרת גם להרחיב את היצע המשרות הפוטנציאליות האפשרויות עבור דורש העבודה היא כישורים דיגיטליים בסיסיים – היכולת של העובד הפוטנציאלי להשתלב בסביבה טכנולוגית בסיסית. הממצאים שמתקבלים לגבי דורשי עבודה ערבים מעורר דאגה. לרוב דורשי העבודה הערבים (למעט דרוזים ונוצרים) אין כישורים דיגיטליים בסיסיים. שיעור חסרי מיומנויות דיגיטליות מתוך דורשי עבודה ערבים ממזרח ירושלים עמד בחודש אפריל 2021 על 65% במזרח ירושלים, 61% אצל בדואים בדרום, 53% אצל ערבים מוסלמים (אחרים). גם אצל דורשי עבודה דרוזים ונוצרים השיעור היה גבוה יחסית ועמד על 45%-40% בהתאמה. אצל דורשי עבודה יהודים השיעור היה נמוך משמעותית ועמד על 30%.

הסגר הראשון בחודשי מרץ-אפריל הגדיל את מספר דורשי העבודה עם כישורים דיגיטליים בכל קבוצות האוכלוסייה, אך בצורה מתונה יותר אצל יהודים ונוצרים. אולם לאחר מכן חלה עלייה או ירידה בהתאם למדיניות הסגרים. בחודשים האחרונים עם פתיחת המשק מחדש והסרת האפשרות לסגר נוסף מהדיון הציבורי חל גידול בשיעור דורשי עבודה ללא כישורים דיגיטליים בכל הקבוצות הערביות, תהליך זה נובע משום ש**דורשי עבודה ערבים בעלי כישורים דיגיטליים חוזרים לתעסוקה בקצב גבוה יחסית**. כמו כן, דורשי עבודה יהודים בעלי כישורים דיגיטליים הגיבו ליציאה מהסגר בצורה מהירה יותר כאשר הם חזרו לתעסוקה בקצב גבוה (יחסית למקביליהם חסרי כישורים דיגיטליים) מיד עם תום הסגר.

שירות התעסוקה הישראלי
איתק כדרך אכזזה

תרשים 11: שיעור חסרי כישורים דיגיטליים בסיסיים מתוך דורשי עבודה

IV. מגדר

לאורך משבר הקורונה שיעור סך דורשות העבודה נשאר יציב לאורך השנה. עם זאת, כאשר המשק נכנס לסגרים גדל מספר דורשות העבודה בשיעור גבוה יותר בהשוואה לגברים. בעת היציאה מהסגרים והפחתת הגבלות הקורונה נשים נטו לחזור בשיעורים גבוהים.

בחינה לפי קבוצות אוכלוסייה מצביעה על שונות רבה במגמה בשיעור הנשים מסך דורשי העבודה בין הקבוצות בעקבות הטיפול של הממשלה בקורונה. בעוד שבכניסה לסגרים מספר דורשות עבודה יהודיות ונוצריות גדל בשיעורים גבוהים לעומת מקביליהן הגברים וביציאה מסגרים הן חזרו לתעסוקה בשיעורים גבוהים; אצל נשים במזרח ירושלים, בדואיות בדרום וערביות מוסלמיות (אחרות) המגמה הייתה הפוכה – מספר דורשות העבודה גדל בשיעורים נמוכים יחסית בכניסה לסגרים ובהתאם ביציאה מסגרים חזרו לתעסוקה בקצב נמוך.

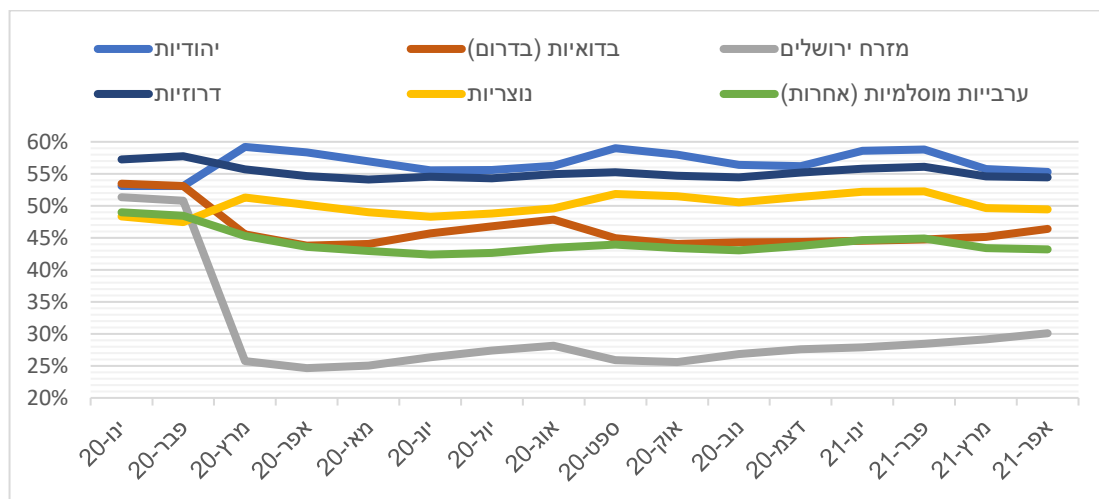
הסיבה המרכזית להבדלים במגמות בין קבוצות האוכלוסייה נובעת בשל השוני בשיעורי התעסוקה של נשים ובפרט חשיפה מעטה של הנשים הערביות (למעט נוצריות) לשוק העבודה. שיעור התעסוקה של נשים יהודיות ונוצריות גבוה משמעותית מיתר הנשים הערביות (קסיר, 2019). החשיפה הגבוהה של נשים יהודיות ונוצריות לשוק העבודה הביא לפוטנציאל פגיעה גבוה יותר. לעומת זאת, שיעור התעסוקה של נשים במזרח ירושלים, בדואיות בדרום וערביות מוסלמיות (אחרות) נמוך יחסית, אפילו בהשוואה לנשים ערבים ששיעור התעסוקה שלהן נמוך ממילא.

קבוצה שכוללת במיוחד הן נשים ערביות במזרח ירושלים. זוהי הקבוצה הערבית עם שיעור תעסוקת נשים הנמוך ביותר בהשוואה ליתר הנשים הערביות. מכאן החשיפה שלהן לשוק העבודה נמוכה מאוד, במיוחד בהשוואה למקביליהן הגברים. הבדלים הללו באו לידי ביטוי ביתר שאת בכניסה של שוק העבודה למשבר הקורונה כאשר שיעור הנשים מכלל דורשי העבודה במזרח ירושלים צנח דרמטית בסגר הראשון ונותר נמוך במיוחד לאורך המשבר. עם זאת, זו קבוצה שקשה יותר לשלב בתעסוקה לעומת נשים ערביות אחרות, והפגיעה בה צפויה להיות מתמשכת וקשה.

המגמה אצל דורשות עבודה דרוזיות הייתה שונה ומתונה יחסית. אומנם שיעור התעסוקה שלהן נמוך משמעותית לעומת היהודיות, אך גבוה בהשוואה לשיעור התעסוקה הכולל של נשים ערביות. מכאן כאשר המשק נכנס לסגר, שיעור הנשים מתוך דורשי עבודה דרוזים ירד בצורה מתונה לעומת יתר הקבוצות הערביות (לא כולל נוצריות).

גם המגמות בחודשים האחרונים לאחר היציאה מהסגר השלישי ופתיחת המשק שונה בין הקבוצות. נשים יהודיות, דרוזיות, נוצריות וערביות מסולמיות (אחרות) שבות לתעסוקה בקצב גבוה יותר לעומת מקבילהן הגברים, בעוד שאצל נשים בדואיות בדרום ונשים במזרח ירושלים חוזרות לתעסוקה בקצב נמוך יחסית, בהן הפגיעה שנוצרה בעקבות הקורונה צפויה להיות מתמשכת יותר.

תרשים 12: שיעור הנשים מתוך כלל דורשי העבודה לפי קבוצות אוכלוסייה

V. אבטלה ארוכת טווח

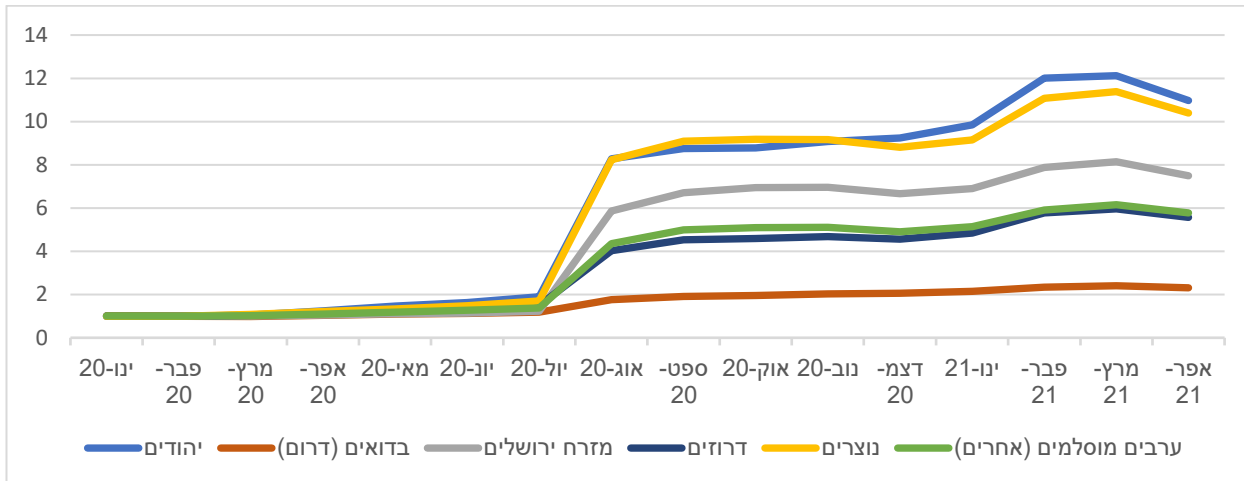
אבטלה ארוכת טווח טומנת בחובה השלכות משמעותיות בטווח הארוך על המובטלים. לדוגמא, חוקרים מוצאים פגיעה מתמשכת בשכר לאחר מכן, תנודתיות בשכר וסיכוי מוגבר לחזור שוב לאבטלה לאחר מכן (Jacobson, Lalonde, and Sullivan, 1993; Stevens, 1997, von Wachter, Song, and Manchester, 2009). כמו כן, הסבירות ללכת לראיון עבודה פוחתת משמעותית עם משך תקופת האבטלה, במיוחד בשמונת החודשים הראשונים לאבטלה, כאשר מעסיקים עשויים לראות באבטלה ארוכת טווח כאיתות שלילי לאיכות העובד (Kroft et al, 2013).

תרשים 13 בוחן את יחס השינוי במספר דורשי עבודה שנמצאים באבטלה ארוכת טווח מחצי שנה ומעלה, לעומת חודש פברואר 2020 – טרם הקורונה. הממצאים מלמדים על עלייה חדה בחודש אוגוסט, כאשר החלה ההשפעה של הסגר הראשון על אבטלת ארוכת הטווח, ורק בחודש אפריל 2021 החלה ירידה יחסית במספר דורשי עבודה שמצויים באבטלת ארוכת טווח.

יש מתאם גבוה בין החשיפה של הקבוצות לשוק העבודה ליחס השינוי במספר מובטלי ארוכי טווח – כלל שהקבוצה השתתפה יותר בתעסוקה, ההסתברות שלה להיקלע לאבטלת ארוכת טווח הייתה גבוהה יותר. מכאן יחס השינוי במספר דורשי עבודה שנמצאים באבטלת ארוכת הטווח אצל שתי האוכלוסיות, יהודים ונוצרים, שהציגו טרם הקורונה שיעור השתתפות בכוח עבודה גבוה יותר, היה

גבוה יותר לעומת הקבוצות הערביות. יחס השינוי אצל דורשי עבודה במזרח ירושלים היה גבוה יותר לעומת דרוזים, ערבים מוסלמים (אחרים) ובדואים. במילים אחרות, העלייה ביחס השינוי במספר דורשי עבודה התרחשה בעיקר בקבוצות שבהן אבטלה ארוכת טווח והתלות בהבטחת הכנסה הייתה מצומצמת.

תרשים 13: יחס השינוי במספר דורשי עבודה שנמצאים באבטלה ארוכת טווח מחצי שנה ומעלה לעומת המצב טרם הקורונה (נקודת בסיס חודש פברואר 2020)

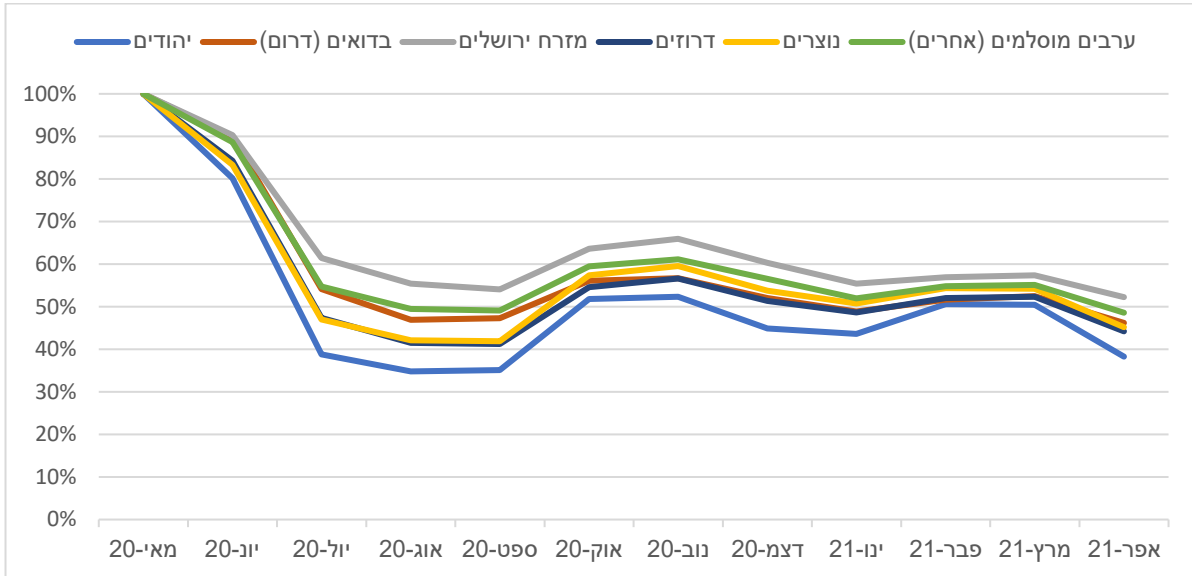
כמות הנרשמים המאסיבית לשירות התעסוקה נעשו במסגרת הסגר הראשון מהלך חודשי מרץ-אפריל 2020. מרבית דורשי העבודה שנרשמו בתחילת המשבר חזרו לעבודה בשלב כלשהו, אך פילוח לפי קבוצות אוכלוסייה מצביע על הבדלים ניכרים בניהן. נרשמי הסגר הראשון היהודים חזרו לתעסוקה בקצב מהיר יותר כבר בעת היציאה מהסגר בהשוואה לערבים. בחודשים האחרונים עם היציאה מהסגר השלישי, הפער לטובת יהודים גדל, כאשר נרשמי הסגר הראשון חזרו לתעסוקה בקצב מהיר יחסית.

בקרב נרשמי הסגר הראשון הערבים, נרשמת חזרה איטית יחסית לתעסוקה בעת יציאה מסגרים; כאשר דרוזים ונוצרים מראים חזרה לתעסוקה בקצב מהיר יותר לעומת יתר הקבוצות הערביות. אולם הפערים בין הקבוצות הערביות הצטמצמו בחודשים האחרונים. נכון לחודש אפריל 2021, נרשמי הסגר הראשון הדרוזים הראו חזרה לתעסוקה בקצב גבוה יותר לעומת מקבליהם הערבים. לאורך כל משבר הקורונה נרשמי הסגר הראשון ממזרח ירושלים הצליחו לשוב לתעסוקה בקצב הנמוך ביותר לעומת הקבוצות הערביות האחרות.

שירות התעסוקה הישראלי
איתק כדרך אכזזה

תרשים 14: שיעור הנשארים באבטלה בקרב נרשמי הסגר הראשון בשירות התעסוקה

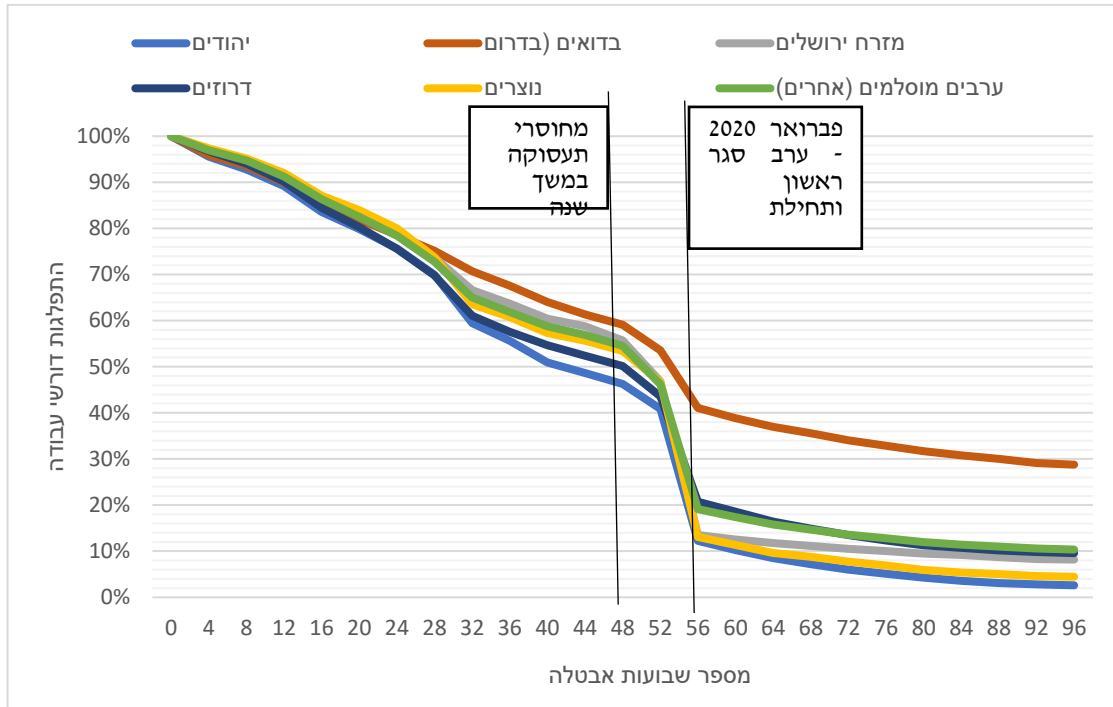
תרשים 15 מנתח את מספר שבועות האבטלה שנמצאים דורשי העבודה של חודש אפריל 2021 (הנתון העדכני ביותר) לכל קבוצת אוכלוסייה. נמחיש כיצד יש להבין את התרשים על ידי דוגמה: אצל הקבוצה היהודית, ב-0 יום אבטלה נקבל 100%, כלומר 100% מדורשי העבודה היהודים מובטלים יותר מ-0 יום אבטלה. ב-4 שבועות של אבטלה נקבל 96%, כלומר 96% מדורשי העבודה היהודים מובטלים מעל ל-4 שבועות ויותר 4% מובטלים פחות מ-4 שבועות. ב-8 שבועות של אבטלה נקבל 93%, כלומר 93% מדורשי העבודה היהודים מובטלים יותר מ-8 שבועות כאשר 3% מובטלים בין 4 שבועות עד 8 שבועות והיתר, כ-4%, מובטלים עד 4 שבועות. כך זה נמשך עד 96 שבועות של אבטלה (שנתיים).

דורשי עבודה יהודים ונוצרים אמנם נכנסו לאבטלת ארוכת טווח בקצב גבוה יחסית, אך מהתרשים עולה כי התופעה של אבטלה כרונית נמוכה יחסית בקבוצות אלה בהשוואה לשאר הקבוצות הערביות. שתי קבוצות אלה התאפיינו טרם הקורונה באבטלה קצרת טווח שנבעה מאבטלה חיכוכית, בין היתר בשל מעבר של בוגרי השכלה טריים לעבודות מקצועיות ראשוניות. סביר להניח כי מודל החלי"ת תמרץ רבים מדורשי העבודה מקבוצות אלה להמשיך בחוסר תעסוקה, עיקר ההשפעה הייתה אצל הקבוצות הצעירות. החסמים העומדים בפני דורשי עבודה יהודים ונוצרים נמוכים לעומת הקבוצות הערביות מוסלמיות, בעיקר משום שהראשונים מתאפיינים בכישורי עבודה גבוהים יחסית כגון כישורים דיגיטליים והשכלה אקדמית.

שירות התעסוקה הישראלי
איתק כהדרק אקבדה

תרשים 15: התפלגות מצטברת של דורשי עבודה בחודש אפריל 2021 לפי מספר שבועות אבטלה

בניתוחים הקודמים נראה לכאורה כי דורשי עבודה בדואים בדרום נפגעו בצורה פחותה יחסית ממשבר הקורונה. אולם, תרשים 15 מצביע על הסיבה לכך - הקבוצה הבדואית הגיעה למשבר הקורונה כאשר כבר נמצאת באבטלה מבנית גבוהה ובאבטלה כרונית לעומת יתר הקבוצות, עם שיעור גבוה של דורשי עבודה הנמצאים בהבטחת הכנסה. כ-59% מדורשי עבודה בדואים בדרום נמצאים יותר משנה אבטלה רצופה (48 שבועות אבטלה) - יותר מכל קבוצה אחרת. הפער מול יתר הקבוצות גדל דרמטית כאשר משווים לטרום הקורונה, משום שרבים מהם היו מובטלים לפני כן - כ-41% מדורשי עבודה בדואים בדרום נמצאים באבטלה רצופה מעל ל-56 שבועות אבטלה לעומת 21% אצל דרוזים, 19% אצל ערבים מוסלמים (אחרים) 14%, 13% ו-12% במזרח ירושלים, נוצרים ויהודים בהתאמה (תרשים 15).

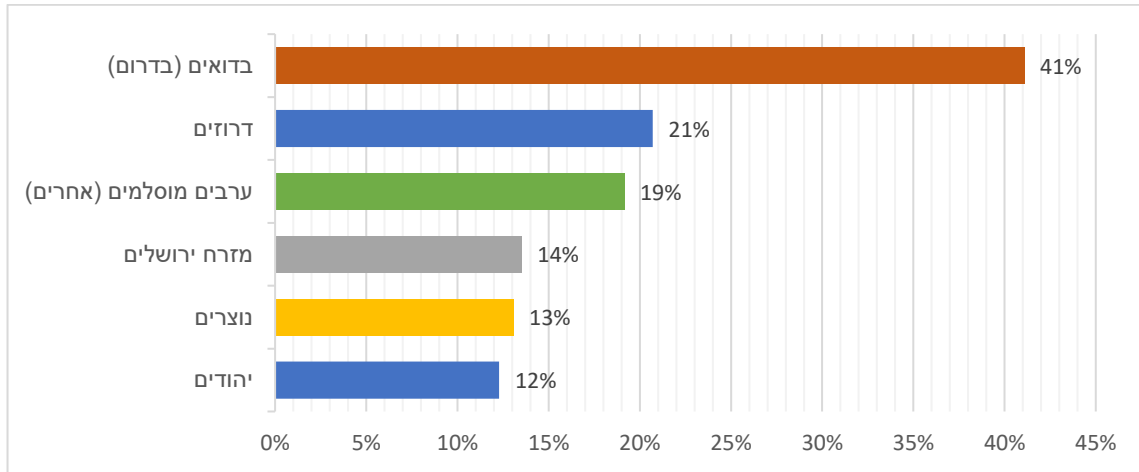
כאשר בוחנים את שיעור דורשי העבודה באפריל 2021 הנמצאים במצב של אבטלה של יותר משנתיים ברציפות (יותר מ-96 שבועות) מתקבל כי כ-30% דורשי עבודה בדואים בדרום נמצאו באבטלה כרונית (הבטחת הכנסה) וממושכת מעל לשנתיים - גבוה דרמטית מכל קבוצה אחרת. למעט הנוצרים גם ביתר הקבוצות הערביות השיעור גבוה - 10% מדורשי עבודה דרוזים או מדורשי עבודה ערבים מוסלמים (אחרים) ו-8% מדורשי עבודה במזרח ירושלים נמצאו באבטלה כרונית מעל לשנתיים. אצל דורשי עבודה נוצרים ויהודים השיעור נמוך ועומד על 4% ו-3% בהתאמה.

הכניסה של דורשי עבודה ערבים ובדואים לדרום בפרט למצב של אבטלה כרונית גורם לאוכלוסייה זו להיות תלויה במידה רבה בקצבת הבטחת הכנסה. נראה כי השפעת ארוכת הטווח של משבר הקורונה תביא לגידול במספר מקבלי הבטחת הכנסה ובפרט אצל הקבוצה הערבית.

שירות התעסוקה הישראלי
איתק כדרך אכבוד

תרשים 16: שיעור הנמצאים באבטלה רצופה מלפני מרץ 2020 (טרם משבר הקורונה) עד אפריל 2021 מתוך דורשי עבודה

4. המלצות מדיניות

ממצאי מחקר זה מראים כי מצב האבטלה הוחרף משמעותית בחברה הערבית בשנה האחרונה. הנתונים מצביעים על הגברת התופעה של אבטלה ממושכת שהייתה נפוצה בחברה הערבית עוד טרם משבר הקורונה, לצד רמת מיומנויות והשכלה נמוכה יחסית בקרב דורשי עבודה ערבים.

על מנת להפחית את הבעיות המבניות הקשורות לשוק העבודה שהחמירו בחברה הערבית בתקופת הקורונה, באופן שיתאים גם לטווח הקצר והארוך (עולם העבודה המשתנה) יש להרחיב את תוכניות מדיניות אקטיבית (ALMPs), ובכלל זה תוכניות הניתנות על ידי שירות התעסוקה. ייתכן כי היקף התקציבים המופנים לחברה הערבית והיצע התוכניות הקיים אינו מספיק כדי להגיע לאותה כמות של דורשי עבודה ערבים עם ידע נמוך בעברית או בכלל לדורשי עבודה עם כישורי עבודה נמוכים במיוחד. באופן ממוקד יותר, מומלץ לפעול במספר מישורים.

ככלל, כלל הגופים הפועלים לקידום התעסוקה בחברה הערבית חייבים ליזום ולהגיע לקבוצות המשנה באופן יעיל. זיהוי הקבוצות, כפי שהתבצע במחקר זה, מאפשר למקד את המענים עבור כל קבוצה ולזהות חיבורים בין תת-קבוצות אוכלוסייה לבין מאפיינים נוספים, כגון גיל, מגדר, מקום מגורים, מיומנויות ועוד. כך, באמצעות בסיס מידע מנהלי הקיים בשירות התעסוקה, דרכו ניתן להגיע באופן יזום (reaching-out) עבור אותן קבוצות – באופן זה ניתן להגיע לדורשי עבודה הנזקקים ביותר בחברה הערבית.

לאור רמת המיומנויות וההשכלה הנמוכות של רבים מבין דורשי העבודה הערבים, יש לחזק תוכניות לשיפור ושדרוג של ההון האנושי שמטרתן לשפר את מיומנויות העבודה ולהפחית מצבים של תת-תעסוקה. אומנם יש אפשרות שהמדינה תשקיע בפרויקט תשתיות נרחב שצפויה להיות בעלת השפעה רבה בטווח הקצר בצמצום האבטלה הגבוהה בחברה הערבית, אולם כיוון שמשלח היד הנפוץ ביותר בקרב דורשי עבודה ערבים הוא עובדים בלתי-מקצועיים, ההשפעה עלולה להיות שולית לטווח הארוך; משרות מסוג זה נוטות להביא תרומה מועטה להון האנושי ולכישורי העבודה של העובדים. ההערכות הידועות בספרות מצביעות על השפעות⁷ זניחות או אפילו שליליות (Card et al. 2015). מכאן יש חשיבות רבה להתמקד בשיפור ההון האנושי ולהפחתת אבטלה כרונית גם במסגרת תוכניות אלו. כחלק מכך, יש צורך בהרחבה והתאמה של תוכניות להכשרה מקצועית לקהלי היעד (קורסים, הכשרות, שוברים, OJT), כגון תכנית שוברים למעסיקים שמפעיל שירות התעסוקה ותכניות שוברים להכשרה מקצועית בשיתוף פעולה עם זרוע העבודה, ומעניקה סבסוד גבוה במיוחד לדורשי עבודה ערבים.

בנוסף, מחקר זה הצביע על גידול משמעותי במספר דורשי עבודה ערבים צעירים, בעיקר ממזרח ירושלים. שילובם של אותם צעירים חזרה לתעסוקה הינו אתגר משמעותי כדי למנוע גידול במספר צעירים שאינם נמצאים בתעסוקה, בהשכלה או בהכשרה (NEET - Not in Employment,)

⁷ כיוון שהאוכלוסייה הטיפוסית של תכניות כאלה היא מאוד ספציפית (חלשה במיוחד ומנותקת משוק העבודה למשך זמן ממושך), הערכות של תועלתן בעייתיות למדי. למיטב ידיעתנו, לא קיים מידע אמין על אודות יעילותן של תכניות מסוג אלה (Crépon and van den Berg, 2016) וחוקרים פסימיים לגביהן.

(Education, or Training). תופעה זו נפוצה ביתר שאת בחברה הערבית שרבים מהצעירים לא נמצאים במסגרת צבאית ונדרשים להיכנס למסגרת תעסוקתית או ללימודים בגיל צעיר יותר לעומת היהודים (יחיאל וזהר, 2020). דרך אפשרית להתמודד עם תופעה זו בין היתר על-ידי קידום ופיתוח תכניות תעסוקה נוספות שישלבו תעסוקה וניסיון במקביל להכשרה מקצועית לצעירים.

על מנת להגדיל את היעילות של תכניות ההכשרה המקצועיות, יש להפעיל תכניות שנועדו לסייע ברכישת מיומנויות משלימות (אוריינות דיגיטליות, חיזוק מיומנויות ועוד) בשילוב של תכניות אימון ופיתוח מסלולי קריירה, כגון קידום תעסוקתי של דורשי עבודה, המשלבת בין אימון, פיתוח מסלולי קריירה, ומגוון כלים תומכים. בדומה לנעשה בתכניות אחרות יש ללוות את התכניות הללו במחקרים מעמיקים כדי לבחון את האפקטיביות שלהן.

שנית, יש להרחיב תכניות שנועדו להפחית את האבטלה הכרונית המאפיינת את האוכלוסייה הערבית, בדגש על בעלי השכלה ומיומנויות נמוכות, צעירים בני 35 ומעלה, ובפרט נשים, וגם בקרב דורשי עבודה בדואים בדרום וממזרח ירושלים. אחת התכניות שנמצאה כאפקטיבית בעידוד חזרה לעבודה של החברה הערבית היא התוכנית מעגלי תעסוקה, שהופעלה משנת 2014 במטרה לסייע לתובעי הבטחת הכנסה להשתלב בשוק העבודה ולמנוע אבטלה ממושכת ותלות בקצבאות, ובמחקר הערכה שנערך היא נמצאה כאפקטיבית לסיוע לאנשים אלה (שלוסר ושנן 2018).⁸ בוגרי מעגלי תעסוקה שלא הצליחו להשתלב בתעסוקה מקבלים טיפול נוסף ב"תעסוקה פלוס" שהמטרה העיקרית שלה היא לשפר את מצבם של המשתתפים שמגיעים עם ריבוי חסמים באמצעות מיצוי זכויות, שיקום תעסוקתי והשמה.

חסם מרכזי בשילוב בתעסוקה של דורשי עבודה ערבים רבים הוא ידע בעברית. מרבית האוכלוסייה הבוגרת הערבית במזרח ירושלים יודעים לדבר או לכתוב עברית ברמה בסיסית או שאינם יודעים לדבר/לכתוב בכלל (יאיר אסף-שפירא, 2020), וכך גם דורשי עבודה בדואים שרבים מתמודדים עם מחסום משמעותי בשפה. על מנת להתמודד עם חסם זה, יש להרחיב את הקורסים בעברית תעסוקתית בעלת אוריינטציה תעסוקתית, המופעלים בחלקם על ידי שירות התעסוקה.

שלישית, בשל התמודדות עם מיעוט ההזדמנויות היחסי של דורשי העבודה הערבית, יש להגדיל את היצע המשרות שעומדות בפני דורשי עבודה ערבים, באמצעות השקעה ממשלתית גדולה בהגדלת היצע המשרות לדורשי עבודה מהחברה הערבית, לטובת הגדלת הזדמנויות התעסוקה בכפרים ופתיחת מפעלי תעשייה ומקומות עבודה בקרבת ישובים ערבים מחד גיסא, ובאמצעות הגברת התמריצים לעבודה והרחבת התנאים המאפשרים יוממות בחברה הערבית, הנפוצה פחות בערים הערביות הפריפריות (מכון ירושלים למחקרי מדיניות, 2020) מאידך גיסא.

השכר הנמוך יחסית שמרוויחים העובדים הערבים לצד העלות הגבוהה הכרוכה ביציאה לעבודה מחוץ ליישוב המגורים, מפחיתים את התמריצים לעבוד מחוץ ליישוב המגורים. נראה כי תכניות

⁸ לפי המחקר, שהתבצע במסגרת של ניסוי מבוקר, נמצא כי התוכנית הביאה לשיפור בשיעור התעסוקה ולעלייה משמעותית בהכנסה החודשית מעבודה של קבוצת הטיפול לעומת קבוצת הביקורת. בפרט, השפעות אלו היו חזקות יותר בקרב אוכלוסיות בעלות זיקה נמוכה לשוק העבודה, כפי שפורטו לעיל. בכלל, נמצא כי התועלת של התוכנית גבוהה מהעלות (שלוסר ושנן 2018).

שירות התעסוקה הישראלי

איתק כדרך אכזדה

תמריצים או סבסוד שכר לדורשי עבודה במגזר הערבי הם צורך השעה. בפרט ניתן לציין את התכנית "מענק עבודה מרוחקת", שמפעיל שירות התעסוקה משנת 2016 ומעניקה בונוס של כ-600 שקלים בחודש למשך חמישה חודשים לדורשי עבודה המתגוררים בפריפריה ועובדים מחוץ ליישוב מגוריהם. מטרת התכנית היא לעודד יוממות בפריפריה ובחברה הערבית בפרט. במסגרת הערכות מוקדמות של מחקר ניסוי מבוקר לגבי האפקטיביות של התוכנית (גרשוני, ספורטא-אקשטיין ושלוסר, 2018), עולה כי בקרב משתתפי התכנית נרשמו שיעורי תעסוקה גבוהים במקצת ושהקבוצה שהגיבה באופן החזק ביותר לתכנית היא מקבלי הבטחת הכנסה חדשים – כלומר מענה בשלבים מוקדמים יחסית.

5. סיכום

האוכלוסייה הערבית מתאפיינת בביצועים נמוכים בשוק העבודה לעומת האוכלוסייה היהודית, דבר אשר מתבטא במיומנויות מועטות יחסית, שכר ושיעורי תעסוקה נמוכים. מציאות זו מציבה את דורשי העבודה הערבים בסיכון גבוה להיקלע למצב של אבטלה כרונית ולמצב של תת תעסוקה. נתוני התעסוקה של האוכלוסייה הערבית טרם הקורונה היו מדאיגים כאשר כבר מ-2018 נרשמה ירידה משמעותית בכ-5 נקודות אחוז בשיעור התעסוקה של הגברים הערבים, לצד עלייה קלה בשיעור התעסוקה של הנשים הערביות. הכניסה של האוכלוסייה הערבית למשבר בשוק העבודה שנוצרה בעקבות הקורונה החריפה את בעיות המבניות הקשורות לתעסוקת ערבים.

הממצאים במחקר זה מצביעים על הרחבת פערים בשוק העבודה בין הקבוצה הערבית לקבוצות היהודיות, וביתר שאת בין הגברים הערבים ליהודים. נכון לאפריל 2021, החברה הערבית רשמה את הירידה המשמעותית ביותר בשיעור התעסוקה בזמן הקורונה; שיעור התעסוקה של האוכלוסייה הערבית עמד על 36.6%; נמוך בכ-11.7% לעומת תחילת 2020, זאת בהשוואה לירידה מתונה יותר של כ-8.4% ו-7.2% בקרב חרדים ויהודים לא-חרדים. החזרה האיטית לתעסוקה בחברה הערבית, במיוחד של גברים, מחריפים את הפערים בינה לבין החברה היהודית ועשויה להגביר את העלות השנתית למשק.

עוד עולה מהמחקר כי האוכלוסייה הערבית חזרה לעבודה בקצב איטי יותר לאורך כל השנה. בפילוח לפי קבוצות משנה, מתקבל כי לעומת דרוזים או נוצרים, החזרה לתעסוקה האיטית בחברה הערבית התרחשה בעיקר בקבוצות ערבים מוסלמים אחרים (במרכז-צפון הארץ), ערבים ממזרח ירושלים וכן בדואים בדרום. בנוסף, קיים פער משמעותי בין קבוצות אוכלוסייה ערביות אחרות לבין האוכלוסייה הנוצרית, המתאפיינת בשיעור גבוה יותר של דורשי עבודה בעלי השכלה אקדמית ובעלי מיומנויות דיגיטליות. בהתאם לכך, הנוצרים חוזרים לתעסוקה בקצב הגבוה ביותר לעומת כל קבוצה ערבית אחרת.

למעשה, משבר הקורונה חשף את הבעיות המבניות בחברה הערבית בכלל, ובאוכלוסייה הבדואית בדרום וערבי מזרח ירושלים, בפרט. שתי קבוצות אלה מציגות כישורי עבודה נמוכים במיוחד שבאו לידי ביטוי ביתר שאת במשבר הקורונה, כאשר בעיית האבטלה הכרונית אצל בדואים בדרום הוחרפה, וכישורי העבודה הנמוכים של ערבים במזרח ירושלים תרמו להחרפה באבטלה אצל הצעירים. החסמים שעומדים בפני החברה הערבית באים לידי ביטוי ביתר שאת עבור שתי קבוצות אלו, כאשר רמת המיומנויות הנמוכה וחוסר ידיעת השפה העברית מהווים חסם משמעותי ביותר.

בטווח הרחוק יש חשיבות רבה לשילוב האוכלוסייה הערבית בשוק העבודה ובפרט בתעסוקה איכותית. האוכלוסייה הערבית מתקשה להציג שיעור תעסוקה דומה לטרום הקורונה בעיקר לאור פרוץ עבודה נמוך, שכר נמוך יחסית ואי-יציבות תעסוקתית כולל בעבודות זמניות. אי-השילוב בתעסוקה איכותית יחזיר את המצב לקודמתו, כאשר פוטנציאל הפגיעה ארוכת הטווח ימשיך להיות גבוהה בחברה הערבית בעת משברים דומים. שילוב משמעותי בעבודה יהווה מנוע צמיחה למשק ויסייע לצמצם את תופעות הפשיעה והכלכלה השחורה הנפוצות ביתר שאת בחברה הערבית.

6. נספח

לוח 1: התפלגות דורשי עבודה יהודים וערבים (לפי קבוצות משנה) לפי משלחי יד

קבוצות אוכלוסייה	משלחי יד	פברואר 2020	אפריל 2020	אפריל 2021	
יהודים	מנהלים	8%	8%	8%	
	אקדמיים	20%	20%	18%	
	הנדסאים, טכנאים, סוכנים ובעלי משלח יד נלווה	13%	16%	15%	
	פקידים כלליים ועובדי משרד	10%	12%	12%	
	עובדי מכירות ושירותים	21%	24%	23%	
	חקלאות, בייעור ובדיג	0%	0%	0%	
	בעלי מלאכה בתעשייה ובבינוי ובעלי משלח יד דומה	6%	5%	5%	
	מפעילי מתקנים ומכונות, מרכיבי מוצרים וציוד ונהגים	6%	4%	4%	
	עובדים בלתי מקצועיים	13%	7%	8%	
	בעלי משלח יד לא ידוע	3%	5%	5%	
	סך-הכל	100%	100%	100%	
	בדואים (בדרום)	מנהלים	1%	2%	1%
		בעלי משלח יד אקדמי	2%	6%	5%
		הנדסאים, טכנאים, סוכנים ובעלי משלח יד נלווה	3%	6%	5%
פקידים כלליים ועובדי משרד		4%	5%	5%	
עובדי מכירות ושירותים		18%	22%	20%	
עובדים מקצועיים בחקלאות, בייעור ובדיג		5%	3%	4%	
בעלי מלאכה בתעשייה ובבינוי ובעלי משלח יד דומה		9%	10%	9%	
מפעילי מתקנים ומכונות, מרכיבי מוצרים וציוד ונהגים		19%	18%	18%	
עובדים בלתי מקצועיים		37%	27%	31%	
בעלי משלח יד לא ידוע		1%	2%	2%	
בסך-הכל		100%	100%	100%	
מזרח ירושלים		מנהלים	1%	4%	4%
		בעלי משלח יד אקדמי	9%	11%	10%
		הנדסאים, טכנאים, סוכנים ובעלי משלח יד נלווה	6%	11%	10%
	פקידים כלליים ועובדי משרד	5%	7%	7%	
	עובדי מכירות ושירותים	25%	22%	25%	
	עובדים מקצועיים בחקלאות, בייעור ובדיג	1%	0%	0%	
	בעלי מלאכה בתעשייה ובבינוי ובעלי משלח יד דומה	16%	14%	12%	
	מפעילי מתקנים ומכונות, מרכיבי מוצרים וציוד ונהגים	8%	12%	10%	
	עובדים בלתי מקצועיים	28%	16%	18%	
	בעלי משלח יד לא ידוע	1%	3%	3%	
	בסך-הכל	100%	100%	100%	
	דרוזים	מנהלים	2%	4%	4%
		בעלי משלח יד אקדמי	5%	9%	7%
		הנדסאים, טכנאים, סוכנים ובעלי משלח יד נלווה	5%	8%	7%
פקידים כלליים ועובדי משרד		7%	9%	8%	
עובדי מכירות ושירותים		19%	26%	24%	
עובדים מקצועיים בחקלאות, בייעור ובדיג		7%	3%	5%	
בעלי מלאכה בתעשייה ובבינוי ובעלי משלח יד דומה		18%	12%	14%	
מפעילי מתקנים ומכונות, מרכיבי מוצרים וציוד ונהגים		8%	8%	8%	
עובדים בלתי מקצועיים		28%	17%	20%	
בעלי משלח יד לא ידוע		1%	3%	3%	
בסך-הכל		100%	100%	100%	

שירות התעסוקה הישראלי
איתק כדרך אכבוד

קבוצות אוכלוסייה	משלחי יד	פברואר 2020	אפריל 2020	אפריל 2021	
נוצרים	מנהלים	3%	5%	5%	
	בעלי משלח יד אקדמי	12%	15%	13%	
	הנדסאים, טכנאים, סוכנים ובעלי משלח יד נלווה	8%	12%	11%	
	פקידים כלליים ועובדי משרד	11%	12%	13%	
	עובדי מכירות ושירותים	21%	26%	24%	
	עובדים מקצועיים בחקלאות, בייעור ובדיג	2%	1%	1%	
	בעלי מלאכה בתעשייה ובבינוי ובעלי משלח יד דומה	18%	12%	13%	
	מפעילי מתקנים ומכונות, מרכיבי מוצרים וציוד ונהגים	7%	5%	5%	
	עובדים בלתי מקצועיים	17%	9%	11%	
	בעלי משלח יד לא ידוע	2%	4%	4%	
	בסך-הכל	100%	100%	100%	
	ערבים מוסלמים (אחרים)	מנהלים	1%	3%	3%
		בעלי משלח יד אקדמי	5%	10%	8%
		הנדסאים, טכנאים, סוכנים ובעלי משלח יד נלווה	5%	9%	8%
פקידים כלליים ועובדי משרד		6%	8%	8%	
עובדי מכירות ושירותים		18%	23%	21%	
עובדים מקצועיים בחקלאות, בייעור ובדיג		3%	2%	2%	
בעלי מלאכה בתעשייה ובבינוי ובעלי משלח יד דומה		21%	16%	17%	
מפעילי מתקנים ומכונות, מרכיבי מוצרים וציוד ונהגים		9%	9%	8%	
עובדים בלתי מקצועיים		30%	18%	21%	
בעלי משלח יד לא ידוע		1%	3%	3%	
בסך-הכל		100%	100%	100%	

7. רשימת מקורות

- שירות התעסוקה : דוח לסיכום שנת 2020 (2021).
- "על הירידה בשיעור התעסוקה של הגברים הערבים טרום משבר הקורונה ובמהלכו" (2021). נגיב עמרייה ואסף גבע, משרד האוצר, אגף הכלכלן הראשי.
- "חסמים להשתלבות האוכלוסייה הערבית במערכת ההשכלה הגבוהה" (2019). זאב קריל ונגיב עמרייה, משרד האוצר, אגף הכלכלן הראשי.
- "ההשתלבות מחדש של מובטלי הקורונה בשוק העבודה הישראלי" (2021). איתמר יקר, גל זהר, רועי קנת-פורטל, גבריאל גורדון וניסן אברהם, המכון הישראלי לדמוקרטיה ושירות התעסוקה.
- תעסוקה והכנסה מעבודה, ניתוח נתוני ביטוח לאומי, אגף הכלכלן הראשי במשרד האוצר (2018).
- דוח שירות התעסוקה מחדש אוגוסט 2020.
- "הנרשמים החדשים בשירות התעסוקה במשבר הקורונה: השוואה בין קבוצות גיל והתמקדות בקרב הצעירים" (2020). עופרי יחיאל וגל זהר, שירות התעסוקה.
- התעסוקה בישראל – אוכלוסיות שונות, ניצה (קלינר) קסיר (2019), המכון החרדי למחקרי מדיניות.
- יום דיונים על מחקרי 3790 אינדיקטורים לחינוך. יאיר אסף-שפירא, מכון ירושלים למחקרי מדיניות (2020).
- "יוממות מהערים" (2020). עומר יניב, מכון ירושלים למחקרי מדיניות.
- גרשוני נ., ספורטא-אקשטיין א. ושלוסר א. (2018). "מענק עבודה מרוחקת – דו"ח ביניים". מכון למחקר כלכלי ע"ש ישעיהו פורדר, אוניברסיטת תל אביב.
- שלוסר א., ושנאן י. (2018). "דו"ח הערכה של תוכנית מעגלי תעסוקה". מכון למחקר כלכלי ע"ש ישעיהו פורדר, אוניברסיטת תל אביב.
- Jacobson, Louis, Lalonde, Robert, and Daniel Sullivan. September 1993. "Earnings Losses of Displaced Workers," *American Economic Review* 83: 685-709.
- Stevens, Ann Huff. 1997. "Persistent Effects of Job Displacement: The Importance of Multiple Job Losses," *Journal of Labor Economics* 15(1, p1): 165-188.
- Von Wachter, Til, Song, Jae, and Joyce Manchester. April 2009. "Long-Term Earnings Losses Due to Mass Layoffs during the 1982 Recession: An Analysis Using Administrative Data from 1974-2004," Unpublished working paper.
- Sullivan, Daniel, and Til von Wachter. 2009. "Job Displacement and Mortality: An Analysis Using Administrative Data," *The Quarterly Journal of Economics* 124(3): 1265-1306.
- Stevens, Ann Huff and Jessamyn Schaller. 2011. "Short-Run Effects of Parental Job Loss on Children's Academic Achievement," *Economics of Education Review* 30(2): 289-99.
- Kroft, Kory, Lange, Fabian, and Matthew J. Notowidigdo. Forthcoming. 2013. "Duration Dependence and Labor Market Conditions: Theory and Evidence from a Field Experiment," *Quarterly Journal of Economics*.
- Card D., Kluve J., & Weber A. (2015). "What Works? A Meta-Analysis of Recent Active Labor Market Program Evaluations." Discussion Paper No. 9236, IZA.
- Crépon B., & Van Den Berg G.J. (2016). "Active Labor Market Policies." *Annual Review of Economics*, Vol. 8.